

3

**Millî Mücadele
Döneminde
Çorum**

**Çorum
During
the National Struggle**

Hüseyin Kalemli

Millî Mücadele Döneminde Çorum

*Hüseyin Kalemlî**

Özet

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmesinden sonra İtilaf devletleri Anadolu'nun birçok bölgesini işgal etmişlerdir. İtilaf devletlerinin Anadolu topraklarını işgalleri karşısında ilk başta Kuvâ-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri şeklinde ortaya çıkan direniş hareketleri daha sonra topyekûn bir Millî Mücadele hareketine dönüşmüştür. Millî Mücadele hareketinin bu şekilde dönüşmesi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile başlamış ve Büyük Taarruz sonunda ülke topraklarının işgalden kurtarılması ile sonuçlanmıştır. Türk İstiklal Harbi'nin başarısı imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile de tescillenmiştir. Çorum Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi Millî Mücadele döneminde de bir işgale uğramamışsa bile birçok açıdan önemli bir konumda bulunmuştur. Millî Mücadele döneminde Çorum'da bölgedeki diğer şehirlerde olduğu kadar hissedilmese de Rum çetelerin etkileri görülmüştür. Çorum'un en önemli problemlerinden birisi de yerel çetelerin yarattıkları güvenlik ve asayiş sorunu olmuştur. Her yerde bu çeteler millî direniş kuvvetine dönüşürken Çorum'da bu durum görülmemiştir. Ayrıca özellikle İstanbul Hükümeti yanlısı idareciler ve Hürriyet ve İtilafçıların etkisi ile Çorum'da Anadolu millî hareketine doğru eğilim diğer yerlere göre daha geç başlamıştır. Ancak her ne şart altında olursa olsun Çorum halkı bu tür kişi ve gruplara itibar etmeyerek Millî Mücadele'den yana bir tavır almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ve sonrasında alınan kararlar bu tavrı daha da açıklığa kavuşturmuştur. Çorum'da Müdafaa-i Hukuk yapılanması tamamlanmış ve Anadolu millî hareketinden yana açık bir duruş ortaya konulmuştur. Sivas Kongresi'ne Çorum'dan temsilci katılmıştır. Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de Çorum'dan milletvekilleri seçilip gönderilmiştir. Çorumlular Millî Mücadele sırasında ortaya çıkıp kendi şehirlerine de etki etmeye çalışan iç isyanlara karşı koymuşlar, askeri gelişmelere de hep duyarlı olmuşlardır. Bu hissiyatla Millî Mücadele'ye hem maddi yardımda bulunmuşlar hem de Meclis'e birçok tebrik ve kutlama telgrafi çekmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çorum, Yardım, Telgraf, Protesto, Tebrik

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, huseyinkalemlî[at]gmail.com, ORCID 0000-0003-4522-7009

Çorum During the National Struggle

Abstract

After the defeat of the Ottoman Empire in the World War I and its withdrawal from the war by signing the Armistice of Mondros, the Entente states occupied many regions of Anatolia. In the face of the occupation of Anatolian lands by the Entente states, the resistance movements that emerged in the form of Kuvâ-yı Milliye and Association for Defence of National Rights later turned into a total National Struggle movement. The transformation of the National Struggle movement into this form started with Mustafa Kemal Pasha's departure to Samsun and culminated in the liberation of the country's lands from occupation at the end of the Great Offensive. The success of the Turkish War of Independence was also registered with the Lausanne Peace Treaty. Even though Çorum was not occupied during the period of the National Struggle as it was during the First World War, it was in an important position in many respects. During the National Struggle period, the effects of Greek gangs were seen in Çorum, although they were not felt as much as in other cities in the region. One of the most important problems of Çorum was the security and public order problem created by local gangs. While these gangs everywhere turned into national resistance forces, this was not the case in Çorum. In addition, the tendency towards the Anatolian national movement in Çorum started later than other places, especially due to the pro-Istanbul Government administrators and the influence of the Freedom and Unionists. However, under any circumstances, the people of Çorum ignored such individuals and groups and took a stance in favor of the National Struggle. Mustafa Kemal Pasha's departure to Samsun and the decisions taken afterwards further clarified this attitude. The organization of Association for Defence of National Rights in Çorum was completed and a clear stance in favor of the Anatolian national movement was put forward. A representative from Çorum attended the Sivas Congress. Deputies from Çorum were elected and sent to the Grand National Assembly of Türkiye opened in Ankara. The people of Çorum resisted the internal rebellions that emerged during the National Struggle and tried to affect their own cities, and they were always sensitive to military developments. With this feeling, they both contributed financially to the National Struggle and sent many congratulatory and congratulatory telegrams to the Assembly.

Keywords

National Struggle, Turkish Grand National Assembly, Çorum, Aid, Telegram, Protest, Greeting

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı döneminde Ankara Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi olan Çorum, 1921 yılına kadar bu şekilde idare edilmiştir. Ardından müstakil bir sancak halini almış ve 20 Nisan 1924 tarihinde il haline getirilmiştir. Alaca, İskilip, Mecitözü, Osmancık, Sungurlu ilçeleri Çorum'a bağlanmıştır.¹ Coğrafi olarak Orta Karadeniz'in iç kısmında yer alan Çorum, doğuda Amasya, batıda Çankırı, güneyde Yozgat, güneybatıda Kırıkkale, kuzeyde Sinop, kuzeybatıda Kastamonu, kuzeydoğuda Samsun ile çevrilidir.²

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak devletleri grubunda yer alan Osmanlı Devleti, 29 Ekim 1914 tarihli Karadeniz baskını ile fiilen savaşa katılmıştır.³ Dört yıl boyunca Kafkas, Çanakkale, Irak, Kanal, Filistin ve Arabistan cephelerinde var gücü ile savaşmıştır. Bunların dışında müttefiklerine yardım amaçlı Romanya ve Galiciya cephelerine de asker göndermiştir. Bu cephelerden Çanakkale ve Irak cepheleri ile savaşın sonunda Kafkas cephesinde önemli başarılar elde etse de nihayetinde genel olarak başarısız olmuş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak yenik bir biçimde harpten çekilmiştir.⁴

Çorum, Birinci Dünya Savaşı yıllarında cephe gerisinde kalmış, daha çok savaşın asker ve lojistik açıdan desteklenmesi hususunda önemli bir rol üstlenmiştir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin harp ettiği çoğu cepheye buradan asker gönderildiği gibi toplanan erzak ve diğer ihtiyaç malzemeleri de ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında Çorum cephe gerisinde ciddi bir muhacir nüfusa da ev sahipliği yapmıştır. Bu sırada şehre gelen muhacir sayısı Çorum'un kapasitesinin üzerine çıkmış ve bundan dolayı şehirde çeşitli konularda zorluklar yaşanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı döneminde Çorum aynı zamanda bir sürgün yeri olarak da kullanılmıştır. Coğrafi konumuna bağlı olarak Anadolu içlerinde demiryoluna ve işlek yollara uzak kalması Çorum'u diğer yerlerden ayırıp daha emniyetli kıldığı için burası esir ve tutsaklar ile diğer suçluların sürgün yeri olarak değerlendirilmiştir. Hem Türklerden hem de yabancı uyruklulardan birçok kişi bu sırada Çorum'da sürgün olarak tutulmuştur.⁵

¹ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Çorum Vilâyetinin Mülkî Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış", *Çorumlu*, 4/33 (1 İkinci Kânun 942), s. 4; *Çorum İl Yıllığı 1967*, Ankara: Bilgi Basımevi, 1968, s. 25; 1920 sonrası Çorum Vilayeti'nin idari teşkilatlanması ve bunun hukuki durumu hakkında bilgi için bakınız: Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 81-162; Hasan Çağrı Şaşmaz, "İdari Yapılanmalara Karşı Hukuki Düzenlemeler", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2022), s. 53-72.

² <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58671/cografya.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 395-396.

⁴ Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim - 30 Kasım 1918)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013, s. 182-202.

⁵ Ayfer Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 19-30.

Millî Mücadele yıllarında da cephe gerisi konumda bulunan Çorum oldukça önemli olayların merkezinde yer almıştır. Millî Mücadele'nin cephe hattında yer alan ya da stratejik önemi bulunan şehirler ele alındığında Çorum bunlar gibi bir işgal ya da yıkım yaşamamıştır. Ancak önemli olayların etkisi burada hep hissedilmiştir. Nitekim Mondros Mütarekesi ile ülke işgal edilirken ortaya çıkan süreç, burada da çeşitli karışıklıklar şeklinde kendisini göstermiştir.

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra bir taraftan ülke haksız bir şekilde işgal edilirken diğer taraftan mütareke hükümleri gereğince ordular terhis edilmiş, eldeki silah ve cephane toplanıp İtilaf devletlerinin kontrol ve denetimine bırakılmıştır. Doğal olarak bu hem Rum ve Ermeni azınlıkların taşkınlık ve çetecilik faaliyetlerini arttırmaları hem de iç güvenliğin tehlikeye düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum Çorum için de bir tehdit yaratmış ve güvenlik sorunu ortaya çıkarmıştır. Buna yerel çetelerin yarattığı güvenlik sorunu da eklenince durum daha karmaşık bir hal almıştır.

Bu dönemde Çorum'daki çetecilik faaliyetlerini geleneksel anlamdaki yerel çeteler ile azınlık olarak Rum ve Ermenilerin meydana getirdikleri çeteler şeklinde birbirinden ayırmak gerekir. Yerel anlamda bölgede Kör Dede Çetesi Çorum ile Tunceli arasında, Musa Çavuş Çetesi Hamamözü bölgesinde, Esat Çetesi Dörttepe bölgesinde, Yırtma Çetesi Harami Boğazı'nda faaliyet göstermişlerdir. Anadolu'da Rum çetelerinin baskılarının fazla hissedildiği yerlerde böylesi çeteler yerel direniş güçlerine dönüşürken Çorum'da bu durum görülmemiştir. Bu çeteler Süleyman Sami Bey'in mütareke döneminde buradaki mutasarrıflığı esnasında etkisiz hale getirilmiş ve ortadan kaldırılmışlardır.⁶

Yerel çeteler bölgede bir asayiş ve iç güvenlik sorunu yaratırlarken bunlardan daha ciddi olan problem Pontusçu Rumların yürüttükleri çetecilik faaliyetleriydi. Çorum'da nüfusun neredeyse tamamı Müslümanlardan meydana gelmekteydi. Bundan dolayı gayrimüslim nüfusun azlığı ileride ortaya çıkacak azınlık isyanlarının burada çok fazla etkili olmaması sonucunu beraberinde getirmiştir.⁷ Ancak yine de burası Pontusçuların ana hedef noktalarından olduğu için, zaman içerisinde Rum çetecilerinin sayısı 25 binlere kadar ulaştığında, bu çeteler kuracakları devletin sınırları içerisinde buldukları için sürekli Çorum ve bağlı köylerine de saldırmışlardır.⁸

Tarihsel bağlamda Rumlar tarafından Pontus olarak iddia edilen bölgenin sınırları kaynaklarda değişik şekillerde belirtilse de Pontus Rum Cemiyeti'nin amacı merkezi Samsun olmak üzere, Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar olan Karadeniz kıyıları ile

⁶ Tuğba Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015, s. 9; Hatice Yıldırım, *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 4. Bahsi geçen bu çeteler içerisinde yer alan Kör Dede çetesi hakkında bilgi için bakınız: Murat Alandağlı, "Çorum ve Çevresinde Faaliyette Bulunan Ali Murteza Nam-ı Diğer Kör Dede Çetesi", *Bellelen*, 77/278 (Nisan 2013), s. 183-218.

⁷ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 41-42.

⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Çorum ve çevresinde meydana gelen eşkıyalık olayları ve bunlar içerisinde Rumların rolü hakkında bilgi için bakınız: Ahmet Halaçoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Çorum'da Bazı Polisiye Olaylar ve Eşkıyalık (1919)", *Karadeniz*, 1/1 (Kış 2008), s. 126-142.

bugünkü Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum ve Gümüşhane ile kısmen de Erzincan Vilayeti'ni içerisine alan yeni bir Pontus devleti kurmaktı. Bundan dolayı nüfus dengesini bozmak için buraya sürekli Rum nüfusu getirilmekteydi.⁹ Rumlar Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus devleti kurmak isterken, bunun sınırlarını İç Anadolu'nun önemli bir kısmına kadar genişletmeyi düşünmüşlerdir.

Mütareke devresinin kaotik ortamında Çorum ve çevresinde varlık gösteren bu çeteler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı dönemde bir süre daha karışıklıklara yol açmışlardır. Bu devrede örneğin Aynacıoğulları ile birlikte hareket eden Yunan işbirlikçisi Katil İlyas Çetesi Çorum bölgesinde asayiş problemi yaratmıştır. Hapishanelerden firar edenlerin gerçekleştirdikleri soygun, adam kaçırmaya, cinayet olayları sıkça görülmüştür. Buna bir de devlet adına görevi kötüye kullananlar eklendiğinde huzursuzluk daha da artmıştır. Ayrıca Çorum ve çevresinde özellikle Merkez Ordusu'ndan firarlar da güvenlik açısından problemler yaratmıştır. Yine Merkez Ordusu bölgesinden Hristiyanlardan meydana getirilen amele taburlarından gerçekleşen firarlar da asayiş problemlerine yol açmışlardır. Asayişin sağlanmasına Çorum bölgesinde İstiklal Mahkemeleri faaliyet göstermiştir.¹⁰

2. Çorum'da Millî Teşkilatlanma ve Müdafaa-i Hukuk Yapılanması

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalayıp Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildiği dönemde Çorum'da en güçlü teşkilat İttihat ve Terakki Fırkası'na aitti. İttihat ve Terakki yapılanmasının Çorum'da ne zaman oluşturulduğu tam olarak bilinmemekle beraber İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde, 1908'de burada aktif bir şekilde var olduğu görülmektedir. Bu yapılanmaya öncülük eden kişiler İdadi Edebiyat ve Fransızca Öğretmeni Münif Kemal ve o dönemde Çorum'da vazifeli bulunan Yüzbaşı Selahattin idi. Enbiyazade Abdullah İsmet, Gökeşmeoğlu Mehmet, Köstekçioğlu Süleyman, Madanoğlu Hacı Salim Ağa, Çöplüoğlu Mustafa, Velipaşaoğlu Şevket, Tütüncüoğlu Mehmet, Hacı Abdurrahmanoğlu Tahsin ve Mehmet Galip gibi kişiler de partinin ileri gelen isimleriydi.¹¹

1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra birinci dönemde İttihat ve Terakkiciler Mehmet Münir Bey ile Ali Osman Bey'i Çorum'dan Osmanlı Mebusan Meclisi'ne mebus olarak seçip göndermişlerdi. 1912'de ikinci dönemde de yine Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Mehmet Münir Bey ile Ali Osman Bey seçilmişlerdi. 1914'te üçüncü dönemde ise Çorum adına Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Mehmet Münir Bey katılmıştı. Ancak aynı yıl mebusluktan istifa edince yerine Azmi Bey seçilmişti. Azmi Bey de 1915'te istifa

⁹ *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1974, s. 283; Mehmet Okur, "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları*, 14/14 (Nisan 2007), s. 6-7.

¹⁰ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 86-95; Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 33-34.

¹¹ *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 94; Derya Kendircioğlu, *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 42.

edince yerine Muhittin Bey geçmişti. 1914'te Çorum adına seçilen diğer mebus da Abdullah İsmet Bey olmuştu. Bu şekilde bakıldığında Çorum Osmanlı Mebusan Meclisi'nde hep iki üye ile temsil edilmişti.¹² Bu duruma göre İttihat ve Terakki Fırkası'nın Çorum'da büyük bir nüfuz elde ettiği görülmekteydi.¹³

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması ve İttihat Terakki Partisi liderlerinin 2/3 Kasım 1918'de ülkeden ayrılmaları¹⁴ her yerde olduğu gibi Çorum'da da partiyi zayıflatmıştır. Çorum'da İttihat ve Terakki'nin zayıflamasının tek sebebi bu da değildi. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın 1913 yılı ortalarında silahlı saldırıya uğrayıp suikastla öldürülmesi sebebiyle olaya karışmamış bulunsalar dahi bazı Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları sürgüne gönderilmişlerdi. İçlerinde *Alemdar* gazetesi başyazarı Refî Cevad'ın da bulunduğu elli kişilik muhalif grup önce İstanbul'dan Sinop'a, savaşın başlaması ile de Çorum'a getirilmişlerdi. Savaşın sona ermesi ile yeniden İstanbul'a dönmüşlerdi. Bu gruptakiler Çorum'da kaldıkları dönemde İttihat ve Terakki aleyhinde çalışıp propaganda yapmışlardı. Böylesi bir durum da partinin buradaki durumunu olumsuz etkilemişti. Hatta Çorum'da millî hareketin ortaya çıkışını geciktirmişti.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İttihat ve Terakkiciler nüfuz kaybederlerken Hürriyet ve İtilafçılar da harekete geçip güçlenmeye başlamışlardı. Bu süreçte Hürriyet ve İtilafçılar Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmaya çalışmışlardı. Mütarekenin ilk aylarından itibaren bir güç olarak ortaya çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası siyasi ortama hâkim olma çabası içine girmişti. Fırka bu doğrultuda eski şubelerini açma çalışmalarına koyulmuştu.¹⁶ Bir taraftan 21 Aralık 1918'de padişahın Osmanlı Mebusan Meclisi'ni kapatması¹⁷ diğer taraftan 4 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kurulması¹⁸ Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın daha da kuvvetlenmesi sonucunu doğurmuştu. Aynı zamanda parti Anadolu teşkilatını güçlendirme adına çeşitli yollara başvurmuştu.

Mütareke devresinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara gelip Anadolu teşkilatını oluşturmaya başladığında ilk olarak idari açıdan kendine yandaş valileri ve mutasarrıfları göreve getirme yoluna gitti. Bu sırada 15 Mart 1919'da Ankara'ya vali olarak Muhittin Paşa'yı atadı.¹⁹ Muhittin Paşa'nın Ankara'ya gelmesinden kısa bir süre sonra 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa da kolordusuyla birlikte Konya Ereğlisi'nden hareket ederek Ankara'ya ulaştı. Ali Fuat Paşa'nın bu sıradaki izlenimlerine göre Vali Muhittin Paşa İstanbul Hükümeti'nin katı taraftarlarından biri olmakla beraber tam bir

¹² Sadık Sarısaman, "Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Çorum Mebusları (1908-1920)", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler) 01-03 Ekim 2004*, Çorum: 2006, s. 443-481.

¹³ Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 14.

¹⁴ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993, s. 8.

¹⁵ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 14.

¹⁶ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004, s. 28-31.

¹⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, s. 69.

¹⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, s. 155.

¹⁹ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 233; Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 45.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafgirliğiyle hareket etmekteydi. Bunun için buradaki Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları tıpkı İstanbul'daki efendileriyle benzer bir tavır ortaya koyarak vatandaşlar arasında ikilik çıkarma yoluna gitmekteydiler.²⁰

Vali Muhittin Paşa'nın böylesi bir dönemde Ankara'ya gelişi Çorum'daki durumu da olumsuz etkilemişti. Aynı sıralarda Ankara'ya bağlı bulunan Çorum'da mutasarrıflık makamında bulunan Süleyman Sami Bey hükümete İttihat ve Terakki yanlısı diye ihbar edildiğinden vazifesinden alınmış ve onun yerine Hürriyet ve İtilaf taraftarı olan Samih Fethi Bey atanmıştı. İlk önce Çorum Mutasarrıf Vekilliği vazifesiyle görevlendirilen Samih Fethi Bey, 6 Temmuz 1919'da bu göreve asaleten tayin edilmişti.²¹ Bu şekilde Hürriyet ve İtilafçılar bir taraftan Çorum'da İttihat ve Terakki'nin etkisini kırmaya diğer taraftan kendi fırkalarını canlandırmaya çalışmışlardır. Böylesi bir durum Millî Mücadele'ye doğru giden yolda Çorum'da birtakım sapmaların yaşanmasına yol açmıştır.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Çorum'da Avukat Kamil ve Avukat Sabit öncülüğünde canlandırılmaya çalışılmıştır. Bunların dışında Hürriyet ve İtilafçıların Çorum'da önde gelen isimleri, Kadifeoğlu Abbas, Kürt Hacı Mustafa, Alaybeyioğlu Hacı Sait Ağa, Tüfekoğlu Hacı Bey, Hacı Abdurrahmanoğlu Salim Ağa, Kavukçuoğlu Latif Ağa, Battaloğlu Enver Ağa ile partinin çığırtkanı Hayranoğlu İsmail Ağa idi.²² Hem Kuvâ-yı Milliye'ye karşı olan Ankara Valisi Muhittin Paşa ile Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'in işbirliği hem de Çorum'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bu şekilde teşkilatlanması yüzünden Mondros Mütarekesi sonrasında işgallerin başladığı süreçte Anadolu'nun birçok ilinde Müdafaa-i Hukuk örgütlenmeleri meydana getirilirken Çorum'da bu şekilde bir yapılanma diğer yerlere göre daha geç başlamıştır.²³

Aynı dönemlerde Çorum'da etkili olan bir diğer grup da İttihat ve Terakki karşıtı olup merkezi İstanbul'da bulunan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti idi. Anadolu'da farklı il ve sancaklarda şubesi olan cemiyetin bir şubesi de Çorum'da Rum azınlık tarafından açılmıştı. Lazaraki adında bir Rum'un başkanlığında Çorum'da teşkilatlanmaya çalışan cemiyetin buradaki faaliyetleri Rum etkisini arttırmaya yönelikti. Bölgede bir Pontus devleti kurulmasını hedefleyen bu yapılanma Yunan Kızılhaç gemileriyle ulaştırılan cephane ve silah yardımı ile Rum çeteleri meydana getirmiştir. Samsun çevresinde büyük bir çeteye komuta eden Pontusçu General Anonya'nın etkileri ile buradaki çetelerin faaliyetleri Çorum Mutasarrıflığı'nın kuzey bölgelerinde hissedilmiştir.²⁴

Çorum'da Lazaraki adındaki Rum'un başkanlığında teşkilatlanan ve bölgede çeteler meydana getiren Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin içerisinde Çorumlu mahkeme kâtabi Karaköylüoğlu Ömer, vergi memurlarından emekli Ali Rıza ve Yavruturna mahallesinde ismi tespit edilemeyen üç Türk de yer almıştı. Gerek bu kişiler gerekse

²⁰ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, s. 233-234.

²¹ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 45.

²² *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 94; Kendircioğlu, *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, s. 43-44.

²³ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 45-46.

²⁴ Kendircioğlu, *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, s. 44-45; *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 95.

cemiyeti kuran Rumlar daha sonra Amasya Askeri Mahkemesi tarafından cezaya çarptırılıp idam edilmişlerdi.²⁵ Yapılanma açısından bakıldığında bu cemiyetin üyelerinin çoğu Rum olmakla birlikte içerisinde Türklerin olması da dikkat çekiciydi. Pontus Rum Cemiyeti ile ilişki kuran buradaki çeteleri destekleyen bu cemiyet bölgede hoş karşılanmamakla birlikte burada millî faaliyetlerin geç başlamasında ve çalışmaların istenilen şekilde canlı olmamasında etkili olmuştur.²⁶

Yukarıdaki duruma bakıldığında bu dönemde Çorum'da İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf, Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti, Pontus Rum Cemiyeti yapılanmaları yer almıştır. Çorum'daki Millî Mücadele karşıtı oluşumlara karşı durabilecek iki örgütlü yapı bulunuyordu. Bunlardan birincisi eski İttihatçılar idi. İttihat ve Terakki Partisi bu dönemde kapanmış olmasına rağmen partinin uzantısı niteliğindeki, Çorum'un geleneksel kurumu olan Hanedan Odaları varlıklarını devam ettiriyorlardı. İttihatçılardan Gökeşmeoğlu Mehmet'in ve Kürkcüoğlu Galip'in odaları savaş sonrasında Çorum'da siyasal kararların alındığı mekanlar konumuna gelmişlerdi.²⁷ İkincisi ise savaşın devam ettiği esnada yedek subaylar tarafından Çorum'da kurulan İhtiyat Zabıtları Cemiyeti idi. Ancak İhtiyat Zabıtları Cemiyeti kurulduğu tarihten sonra ciddi bir faaliyet gösteremediği gibi Millî Mücadele hareketinin başladığı sıralarda da çalışmalarını pek verimli olmamıştı.²⁸

İhtiyat Zabıtları Cemiyeti'nin üyeleri de Osman (Köstekçi), Hamdi (Kürkcü), Sadık (Çorbacı), Mustafa (Köksal), Cemal (Çorbacı), Mahir (Tümer), Osman (Biberoğlu), Tozburunlu Ahmet, Rifat (Kavukçu), Behçet (Eyyüpoğlu), Damat Şükrü, Haboğlu Mehmet, Nuri (Uygur), Çetenogullarından Hacı Lord, Dirgen Şükrü, Abdullah (Darendeli), Ziya (Babaoğlu), Sabit Müttelip, Kürt Hafızın Tahsin, Nuri (Güçlü), Lütfi Bilal, Çamlıcalı İsmail, İsmail (Bozdoğan), Kemal (Karafakı) Beyler gibi isimlerden meydana gelmekteydi.²⁹ Bu üyelere sahip İhtiyat Zabıtları Cemiyeti'nin Millî Mücadele döneminde etkili bir şekilde çalışmamasının sebebi aynı sıralarda Çorum'da mutasarrıf bulunan Samih Fethi Bey'in İstanbul Hükümeti taraftarı olarak millî faaliyetlere karşı tavır takınmasıydı.³⁰

Özellikle bu dönemde bağlı olduğu Ankara Valisi Muhittin Paşa'dan da destek gören Samih Fethi Bey onunla birlikte hareket etmiş ve böylece her ikisi de buradaki millî teşkilatlanmaya engel olmuşlardır. Hatta öyle ki Vali Muhittin Paşa bizzat Çorum'a gelmiş, burada bazı tedbirler almış ve telkinlerde bulunmuştur.³¹ Yine aynı dönemlerde 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa da Çorum ile yakından alakadar olmuştur. Muhittin Paşa ve Samih Fethi Bey'in bu hareket tarzına karşı Çorum ve çevresine bazı

²⁵ *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 95.

²⁶ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 15.

²⁷ Yıldırım, *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*, s. 5.

²⁸ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 15; *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 95-96.

²⁹ *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 96; Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 46.

³⁰ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 15.

³¹ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 15.

arkadaşlarını mıntika komutanı, mevki komutanı, asker, kalem ve şube reisi görevleri ile vazifelendirerek her türlü nifakı ortadan kaldırmaya, halkı birlik ve beraberlik fikri çerçevesinde vatani savunma düşüncesi etrafında toplamaya çalışmıştır.³²

Bütün bunlarla birlikte, 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edildikten sonra, protesto amaçlı olarak 16 Mayıs 1919'da İskilip'ten ahali adına Belediye Reisi Ali Rıza Bey, 17 Mayıs 1919'da on bin kişi adına İskilip Miting Heyeti Reisi Ömer Hakkı Bey Sadaret'e birer telgraf göndermişlerdir. 19 Mayıs 1919'da İskilip Miting Heyeti adına Müftü İsmail Hakkı Efendi tarafından da Sadaret'e başka bir telgraf yollanmıştır. 19 Mayıs 1919'da Sungurlu gençleri adına Ali Ulvi, Rıza, Muhiddin, Şakir, Rafet, İbrahim, Feyzi Beyler, 20 Mayıs 1919'da Osmancık Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye-i Osmaniye ve İlhakı Red Heyeti Reisi Hasan Bey Sadaret'e birer telgraf çekmişlerdir. 22 Mayıs 1919'da Çorum Sancağı namına Liva Belediye Reisi Sadık Bey, ulemadan Müftü Ali Rıza, Arif, Hakkı, Mehmet Nazif, İsmail, Mustafa Efendiler, eşraftan Hacı Hasan, Said, Şükrü, Hüseyin, Nazmi, Kamil, Galip, Şükrü, Ziya, Abdullah, Ahmet, Hasan, Mahmut, Şevket, Ali Rıza Beyler Sadaret'e bir telgraf çekmişlerdir.³³

Çorum'un kazalarından başlayarak çekilen bu telgraflarda İzmir'in işgali protesto edilmiş, işgalin kabul edilemeyeceği belirtilmiş, burasının anavatanın ayrılmaz bir parçası olduğu söylenmiş, işgalle birlikte ortaya çıkan vahşete dikkat çekilmiştir. İşgalin hukuksuzluğu vurgulanmıştır. İşgale karşı çarelerin aranılması talep edilip direnilmesi istenmiştir. Telgraflarda dikkat çeken hususlardan birisi de İzmir'in işgaline kazalarda Çorum merkezinden daha önce tepki gösterilmesi idi. Nitekim bu duruma bakıldığında işgale karşı İskilip, Sungurlu ve Osmancık'ta Çorum merkezinden daha önce mitingler düzenlenmiş ve protesto telgrafları çekilmiştir. Bunun sebeplerini İstanbul Hükümeti yanlısı idareciler ve Hürriyet ve İtilafçıların tavırlarında aramak gerekir. Bir de bu telgraflarda Osmancık'ta Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye-i Osmaniye ve İlhakı Red Heyeti'nin teşkil edildiği görülmektedir. İlerleyen günlerde diğer yerlerde de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulacaktır.

3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı ve Kongreler Döneminde

Çorum

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Samsun'a çıkışı³⁴ hem Anadolu millî hareketi açısından yeni bir süreci başlatmış hem de Çorum'da daha önce ilk nüveleri ortaya çıkmaya başlayan ve İzmir'in işgali sürecinde görülen milliyetçi duyguları yeni bir şekle sokmuştu. Mustafa Kemal Paşa Samsun'daki çalışmalarını tamamlayıp 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geçtikten sonra 28 Mayıs 1919'da

³² Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 46.

³³ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s. 56-59.

³⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 1.

Havza Genelgesi'ni yayımlamıştı.³⁵ Burada halkı Millî Mücadele konusunda teşvik edip cesaretlendirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve desteğiyle çalışmaya başlayan Havzalılar 28-29 Mayıs 1919 gecesi Belediye Başkanı İbrahim Efendi'nin evinde bir araya gelerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardı.³⁶

Havza'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hızlı bir şekilde kurulmasından memnun olan Mustafa Kemal Paşa, yapılan işlerin diğer yerlerde de aynı heyecanı uyandırabilmesi için, Samsun, Bafra, Çarşamba, Sinop, Giresun, Ordu, Çorum, Tokat, Sivas, Köprü, Ladik gibi çevre merkezlere de "Biz burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül ettik, siz de acele teşkil ediniz." şeklinde telgraflar gönderilmesini istemişti.³⁷ Mustafa Kemal Paşa Havza'da millî bir teşkilatlanma meydana getirmeye çalışırken, bu sırada Rauf Bey de askerlikten istifa etmiş ve 8 Haziran 1919'da Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'nın yanına gelmişti.³⁸ Ali Fuat Paşa aynı gün Mustafa Kemal Paşa'ya şifreli bir telgraf çekerek vaziyeti bildirmiş, İskilip veya Osmancık'ta kendisi ile görüşmeyi istediklerini söylemişti.³⁹

Ali Fuat Paşa'nın telgrafı üzerine Mustafa Kemal Paşa 10 Haziran 1919'da kendisine cevap vermiş, bu görüşmeyi önemli bulduğunu, benzin yokluğundan dolayı Havza'dan ayrılamayacağını bildirmiş ve onların Havza'ya gelmelerini istemişti. Gerek olmadıkça Osmancık'ta kimliklerini açık etmemelerini söylemişti. Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey 12 Haziran 1919'da Tosya-Osmancık-Merzifon yoluyla Havza'ya gitmek üzere Ankara'dan hareket etmişlerdi. Ancak daha sonra Sungurlu-Çorum-Merzifon yolunu kullanmışlardı. 18 Haziran 1919'da Havza'ya varmışlardı. Fakat bu arada İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'yı geri çağırarak, Mustafa Kemal Paşa bu çağrıya uymayarak Havza'dan Amasya'ya geçmişti. Bu yüzden Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey geceyi Havza'da geçirdikten sonra ertesi gün Amasya'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile burada buluşmuşlardı.⁴⁰

Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye giderlerken bir gece Çorum'da misafir kalmışlardı. Burada şehrin ileri gelenleri ile bir araya gelen Ali Fuat Paşa, onlara genel durum hakkında bilgi vermiş ve Kuvâ-yı Milliye çalışmalarının maksadını anlatmıştı. Vali Muhittin Paşa ile Mutasarrıf Samih Fethi Bey'in tutumlarını beğenmediğini dile getirmiş ve Çorumluları Millî Mücadele'yi desteklemeye davet etmişti. Ali Fuat Paşa'nın bu davetinden sonra, Çorum'da millî faaliyetler artmış ve teşkilatlanma çalışmaları hızlanmıştı.⁴¹ Ali Fuat Paşa ayrıca bölgede Hürriyet ve İtilafçı

³⁵ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 15-16; Havza Genelgesi hakkında ayrıca bakınız: *Millî Egemenlik Belgeleri*, Der. Sefer Yazıcı, Ankara: TBMM Basımevi, 2015, s. 6-8.

³⁶ Mehmet Okur, "Karadeniz Bölgesi'nde Millî Mücadele'nin Örgütlenmesi: Sivil ve Askeri Teşkilatlanmalar", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/10 (2020), s. 198.

³⁷ Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s. 46.

³⁸ *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 2005, s. 179-181.

³⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Temel Yayınları, 2010, s. 125.

⁴⁰ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 125-129.

⁴¹ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 16.

olarak tanınan kişileri toplayarak Millî Mücadele'ye destek vermelerini istemişti. Önde gelen birkaç Hürriyet ve İtilafçıyı da gözaltına alıp bunların ikna olmalarını sağlamıştı. Bunun ardından Çorum'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın faaliyetleri hemen hemen son bulmuştu.⁴²

Ali Fuat Paşa'ya göre bu sırada Çorum ve Kastamonu millî davaya muhalif birer merkez değillerdi. İstanbul Hükümeti buralara kendisine sadık kalmış vali, mutasarrıf ve bir alay komutanı ile hâkim olma çabası içerisindeydi.⁴³ Ali Fuat Paşa'nın Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanına giderken Çorum'daki millî teşkilatlanma açısından önemli çalışmalar yaptığı ve halkı bu konuda ikna ettiği görülmekteydi. Nitekim şehrin genel durumu ele alındığında bu yapılan çalışmaların önemi sonradan daha iyi anlaşılacaktı. 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasya Genelgesi imzalanıp yayımlandıktan sonra⁴⁴ Ali Fuat Paşa, 22 Haziran 1919'da Amasya'dan ayrıldı ve Çorum-Yozgat-Kırşehir yolunu takip ederek 26 Haziran 1919'da Ankara'ya döndü.⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde 21/22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Genelgesi'nde vatanın bağımsızlığı ve milletin istiklalinin tehlikede olduğu, İstanbul Hükümeti'nin üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getiremediği, bu durumun milleti yok olmuş gibi gösterdiği belirtilmiş, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağı ifade edilmiştir. Ayrıca Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün sancaklardan milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa sürede kongreye yetişmek üzere yola çıkarılmaları, bu meselenin de millî bir sır olarak saklanması istenilmiştir. Doğu illeri adına, 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da bir kongre toplanacağı ve o tarihe kadar diğer illerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse Erzurum Kongresi'nin üyelerinin de Sivas Kongresi'ne katılmak üzere hareket edecekleri dile getirilmiştir.⁴⁶

Amasya Genelgesi sonrasında İstanbul Hükümeti'nin Mustafa Kemal Paşa'yı görevden alma kararına karşılık Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan ayrılmıştır. Tokat ve Sivas üzerinden Erzurum'a geçerek, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin ortaklaşa düzenledikleri Erzurum Kongresi'ne katılmıştır. 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Erzurum Kongresi bölgesel bir kongre olmasına rağmen burada bütün ülkeyi ilgilendiren önemli kararlar alınmış ve bu kararlar bundan sonra Millî Mücadele'ye temel teşkil etmişlerdir. Erzurum Kongresi'nde ayrıca bir de dokuz kişilik Heyet-i Temsiliye oluşturulmuştur. Meydana getirilen Heyet-i Temsiliye bundan sonra millet adına ciddi kararlar almak konusunda yetkili bir organ olarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁷

⁴² Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 12.

⁴³ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 16.

⁴⁴ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 21-22.

⁴⁵ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 135-136.

⁴⁶ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 21-22; Amasya Genelgesi kararları için ayrıca bakınız: *Millî Egemenlik Belgeleri*, s. 11-14.

⁴⁷ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 22-40; Erzurum Kongresi kararları için ayrıca bakınız: *Millî Egemenlik Belgeleri*, s. 15-25.

Aynı günlerde Muhittin Paşa kendi idare bölgesinde millî teşkilatlanmaları engelleme girişimlerine devam etmiştir. Bu bağlamda Muhittin Paşa Dahiliye Nazırı Adil Bey'in daveti ile İstanbul'daki valiler toplantısına katılıp 9 Ağustos 1919'da Ankara'ya döndüğünde aldığı talimat çerçevesinde icraata başlamıştır. Padişah ve hükümetin İngiliz mandasını kabul ettiğini sevinçle her tarafa yaymıştır. Daha önce kurulmuş olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni hükümet memurlarını da üye yaparak takviye etmiştir. Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'a gideceğinden, Ankara'daki millî ve nizami kuvvetlerin dağıtılacağından bahsetmiştir. Ancak Ali Fuat Paşa'nın ve Ankaralıların karşı durmaları ile vilayet merkezinde başarılı olamayacağını anlayınca Galip Paşa'nın riyasetindeki teftiş heyetini de alarak kazalara çıkmıştır.⁴⁸

Yine bu esnada Muhittin Paşa 24 Ağustos 1919'da teftiş bahanesi ile Ankara'dan Kırşehir'e hareket ederek Hacı Bektaş'a gitmiştir, fakat gerek Çelebi gerekse Babalar nezdinde Anadolu millî hareketi karşısında yaptığı girişimlerden bir sonuç alamamıştır. Halk arasında da kabul görmemiştir. Burada yüz bulamayan Muhittin Paşa Çorum'a gelerek Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'in elinde tutmuş olduğu hükümet kuvvetleriyle bir tedbir hazırlamaya başlamıştır. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın emrindeki 58. Alay Komutanı Mustafa Bey de Kastamonu'dan Vali Muhittin Paşa'nın imdadına yetişmiştir.⁴⁹ Muhittin Paşa Çorum'a geldiğinde Dahiliye Nezareti'ne de bir telgraf çekerek Çorum ve Osmancık'taki elişer mevcutlu iki taburun hükümete sadık olduklarını bildirmiştir.⁵⁰ Burada Muhittin Paşa'nın amacı Sivas Kongresi'nin toplanmasını engellemektir.

Bu arada bütün engelleme girişimlerine rağmen Sivas Kongresi'nin hazırlıkları devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da bir süre daha Erzurum'da kaldıktan sonra Sivas'a dönmüştür. Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanmış ve kongrede Erzurum Kongresi kararları daha da genelleştirilerek bütün ülke adına kabul edilmiştir. Aynı zamanda Erzurum Kongresi'ndeki dokuz kişilik Heyet-i Temsiliye'nin sayısı on altıya çıkarılmıştır. Ülkedeki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tek bir çatı altında toplanmış ve Heyet-i Temsiliye'nin Doğu Anadolu yerine bütün vatani temsil etmesi kararı alınmıştır.⁵¹ Bu tarihten itibaren Anadolu millî hareketi Sivas Kongresi kararları çerçevesinde hareket etmiş ve kendine buna göre bir yön çizmiştir. Kongreden sonra Çorum 18 Eylül 1919'da Anadolu millî hareketine katılmıştır.⁵²

⁴⁸ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 206-209.

⁴⁹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 256.

⁵⁰ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 49.

⁵¹ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 70-92; Sivas Kongresi kararları için ayrıca bakınız: *Millî Egemenlik Belgeleri*, s. 26-31.

⁵² Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 5-6.

Sivas Kongresi'ne Vali Muhittin Paşa'nın engellemeleri dolayısıyla Ankara'dan delege seçilip gönderilememişse de sancaklarda Ali Fuat Paşa etkili olmuştur.⁵³ Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'in teşebbüslerine rağmen Mehmet Tevfik Efendi ile Öğretmen Abdurrahman Dursun Bey seçilip kongreye delege olarak gönderilmişlerdir.⁵⁴ Kongre heyeti 13 Eylül 1919'da Vali Muhittin Paşa Çorum'da bulunuyorken yakalanıp Sivas'a gönderilmesi için Ankara'da 20. Kolordu Komutanına ve Samsun'da 5. Kafkas Tümeni Komutanına emir vermiştir.⁵⁵ 17 Eylül 1919'da Çorum'dan Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Muhittin Paşa 19 Eylül 1919'da Sungurlu ile Keskin arasında Rıza Bey müfrezesi tarafından yakalanarak Sivas'a götürülmüştür. Ardından Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de Sivas'a davet edilmiş ve buraya gitmek zorunda kalmıştır.⁵⁶

Bu esnada Çorum halkı Sivas'a gönderdiği telgrafta millî davaya bağlı olduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa 20 Eylül 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti adına Erzurum Vilayeti'ne ve 15. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta bu duruma değinmiştir. Çorum Sancağı'nın bir yandan Dahiliye Nazırının sürekli kışkırtıcılığı ve tehditleri diğer taraftan Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın kandırması ile son zamana kadar millî cereyanlardan fiilen kopuk bir durumda bulunmakta olduğunu belirtmiştir. Fakat vatanın her köşesinde olduğu gibi burada da namuslu ve vatansever kişilerin bağımsızlık ve millî varlık için çalışmaktan geri durmadıklarını, sonradan merkezî hükümetin vatan hainliği büsbütün açığa çıkınca sancak mutasarrıfı başta olmak üzere bütün Çorumluların milletle birleştiklerini dile getirmiştir.

Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey tarafından Sivas Millî Kongresi Temsil Heyeti Başkanlığına gönderilen telgraf bütün sancaktaki memurların başkanları ve ileri gelenlerinin toplanması ile yazılıp padişaha da sunulmuştur. Telgrafta şöyle denilmiştir: "Sivas'ta toplanan kongrenin milletin isteklerini gerçekten dile getiren on maddelik kararlarının ve diğer ayrıntıların Padişah'a sunulmasına engel olduğu anlaşılan merkezî hükümetin tutumu bütün Padişah'a bağlı uyruklar (tebaalar) gibi Çorum Sancağı'ndaki halk ve memurları üzmüş ve bu sebeple baba ile oğul arasına girip de millî amaçları önemsemeyen hükümete güvensizlik göstermemizi gerektirmiştir. Kutsal kişiliğinize ve yüce Osmanlı hanedanına eskiden olduğu gibi sadık olarak bağlı bulunan Padişah'ın uyrukları, güvensizlik genel olduğundan namuslu insanların takdir edilmesine ve önemsenmesine lütfetmek ve acımak suretiyle izin verilip, yüksek takdirlerinin uygun görülmesini dilemeye cesaret ederiz."⁵⁷

⁵³ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 49.

⁵⁴ *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 96; Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 16.

⁵⁵ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 112.

⁵⁶ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 256-258; *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 97.

⁵⁷ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Haz. Ali Sevim - İzzet Öztoprak - Mehmet Akif Tural, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 80-81.

Aslında bu sürece gelinceye kadar Çorum merkezinde durum böyle iken kazalar millî çalışmalarını desteklemişlerdir. Özellikle kazalardan Sivas Kongresi kararlarına bağlılık bildirimleri gelmiştir. Osmancık kazasından Kaymakam Vekili Hilmi imzasıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Heyet-i Temsiliye Riyasetine çekilen telgrafta, kongre kararlarının kaza memurları ile ileri gelenlerine tebliğ edildiği belirtilmiş, kendileri ile padişah arasına giren Damat Ferit Hükümeti'ne karşı itimatsızlık beyan edildiği söylenmiş, gelenek ve millî mukaddesata uzanan tecavüzkar ele karşı Osmancık kazasının da mücadeleye karar verdiği arz olunmuştur.⁵⁸ Sungurlu'dan Kaymakam Halit imzası ile gönderilen telgrafta, merkez kazada hükümet memurları ile ileri gelenlerin hükümet dairesinde toplandıkları, Damat Ferit Hükümeti'ne itimatsızlık beyanı ile hilafet makamına bağlılıklarını arz ettikleri dile getirilmiştir.⁵⁹

Aynı şekilde İskilip'ten Kaymakam Tahsin imzasıyla gönderilen telgrafta, kongre kararlarının kendilerine tebliği üzerine buradaki memurlar ve ahalinin bu kararları tasvip ettiği bildirilmiş, kabinenin şimdiye kadar takip ettiği politikanın millî menfaatlere aykırı bulunduğu işaret edilmiştir. Bundan dolayı memurlar ile ahalinin hep birlikte mevcut hükümete itimatsızlık gösterdiği dile getirilmiştir.⁶⁰ Mecitözü'nden Kaymakam Hasan imzası ile gönderilen telgrafta, memleketi içine düştüğü tehlikeden kurtarmak için hiçbir şekilde başarılı bir siyaset ortaya koyamayan ve millî iradeyi tanımayan Damat Ferit Hükümeti'ne kazanın memurları, ahali ve eşrafının hep birlikte itimatsızlık bildirdiği söylenmiştir.⁶¹ Yine Alaca'dan tüccardan Şevki, eşraftan Asım, ulemadan Sait, Alaca Belediye Reisi Behçet Bey imzalarıyla gönderilen telgrafta da necip milletin saadetini temin edemeyen kabineye itimatsızlık gösterildiği, memur, eşraf ve halkın kongrenin muhterem heyetine bütün mevcudiyetiyle bağlı buldukları söylenmiş ve bunun kabul edilmesi istenmiştir.⁶²

Çorum'un bu şekilde Anadolu millî hareketine bağlılık bildirmesi sürecine bakıldığında bunun daha önce de üzerinde durulduğu gibi Ankara Valisi Muhittin Paşa ve Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'in engelleyici faaliyetleri ile biraz geciktiği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa da Çorum'da yaşanan bu tür engelleme girişimlerini haince bir tertip olarak değerlendirmiştir.⁶³ Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bunu "Çorum tertib-i hainanesi" olarak ifade etmiştir. O dönemin Çorum Milletvekili Abdullah İsmet Bey bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa'yı ziyareti esnasında bunun Çorumluları çok üzdüğünü söylemiş ve konu üzerinde görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa da bu meselelerin Çorum'daki bir iki idarecinin millî kurtuluş hareketine karşı tutumuna ait olduğunu ifade etmiş, yoksa bütün halkın, hiçbir zaman bu suçlama ile ilgisi olmadığını belirtmiştir.⁶⁴

⁵⁸ *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335 / 1919, Numro: 4, s. 3; Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 18.

⁵⁹ *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335 / 1919, Numro: 4, s. 4.

⁶⁰ *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335 / 1919, Numro: 4, s. 4.

⁶¹ *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335 / 1919, Numro: 4, s. 4.

⁶² *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335 / 1919, Numro: 4, s. 4.

⁶³ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 122.

⁶⁴ *Çorum İl Yıllığı 1967*, s. 94; Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 53.

Bundan sonra Çorum'da Anadolu millî hareketi daha hızlı bir şekilde teşkilatlanmış ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması sürecine geçilmiştir. Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye bağlılık ve kongre kararlarının kabul edildiğinin bildirilmesinin ardından Çorum'da millî faaliyetler hız kazanmış ve Kasım ayı içerisinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Abdullah İsmet Bey 1/2 Kasım 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için Rüstem Bey ile birlikte aday gösterilmiş 18/19 Kasım 1919'da Çorum Heyet-i İdaresi Başkanlığına seçilmiştir.⁶⁵ Abdullah İsmet Bey'in başkanlığında teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Mehmet Tevfik, Şücaddinzade Salim, Arapzade Ahmet, Tütüncüzade Mehmet, Kavukçuzade Abdullah, İstanbulluzade Sadık, Kürkçüzade Mehmet Galip, Belediye Tabibi Kalelizade Pertev, Dr. Tevfik, Tünekezade Nuri Efendi gibi kişilerden oluşan bir idare heyeti bulunmaktaydı.⁶⁶ Çorum Müftüsü Ali Efendi'nin bu heyet arasında yer aldığı bilgisi de bulunmaktadır.⁶⁷

4. Çorum'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Temsili ve Milletvekilleri

4-11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi sırasında kongre genel kurulu ve komutanların padişaha çektikleri telgraflar Damat Ferit Hükümeti tarafından engellenince, 12 Eylül 1919'da genel kurul imzasıyla bütün komutan ve idarecilere yazılan yazıda İstanbul ile bağlantının kesilmesi emredilmiştir. Bu emir üzerine birçok yerden padişaha telgraflar gönderilerek İstanbul'da meşru bir hükümet işbaşına gelinceye kadar hükümet ile bağlantının kesildiği bildirilmiştir. Böylece Anadolu ve İstanbul arasında telgraf haberleşmesi kesildiği gibi Damat Ferit'in meşru bir hükümeti temsil etmediği yabancı komiserlikler ile elçiliklere de iletilmiştir.⁶⁸ İstanbul ile resmî haberleşmenin kesilmesi ile beraber Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Sivas'ta geçici bir hükümet gibi iş görmeye başlamıştır.⁶⁹ Nihayetinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti'nin etkili çalışmaları sonunda Damat Ferit Hükümeti 30 Eylül 1919'da istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁷⁰

Damat Ferit Hükümeti'nin istifasının ardından 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur.⁷¹ Gerek Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin gerekse Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti'nin karşılıklı adımları sonucunda 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde taraflar arasında Amasya Görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere İstanbul Hükümeti'ni temsil etmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile Bekir Sami Bey katılmışlardır. Burada genel anlamda İstanbul Hükümeti Anadolu millî hareketini

⁶⁵ Mahmut Şener, *Çorum Mebusu İsmet Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 28.

⁶⁶ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 19.

⁶⁷ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, I, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 51.

⁶⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 100.

⁶⁹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 102.

⁷⁰ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 138.

⁷¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 142.

tanırken diğer taraftan da Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararları kabul etmiştir. Görüşmeler esnasında ikisi gizli olmak üzere beş protokol imzalanmıştır. Alınan kararların her biri ayrı ayrı önemli olmakla birlikte en önemlilerinden birisi de seçimlerin yapılarak Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılmasının kararlaştırılması olmuştur.⁷²

Bundan sonra Anadolu millî hareketi açısından yaşanan en önemli gelişmelerden birisi başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti'nin 18 Aralık 1919'da Sivas'tan hareket edip⁷³ 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmesi olmuştur. Bu tarihten itibaren Ankara Anadolu millî hareketinin merkezi konumuna gelmiştir.⁷⁴ Diğerleri ise yapılan seçimlerin ardından 12 Ocak 1920'de Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılması olmuştur.⁷⁵ İstanbul'da toplanan bu meclis için iki dereceli seçim yapılması kararlaştırılmış ve 1919 yılının son aylarında Osmanlı Devleti'nin son genel seçimleri gerçekleştirilmiştir. Meclis-i Mebusan üyeleri bütün Anadolu'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tam kontrolü altında seçilmişlerdir. Meclise toplamda 168 mebus seçilmiş⁷⁶ ve Çorum'u da iki mebus temsil etmiştir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinin başladığı ilk günlerde Heyet-i Temsiliye mebus adaylarını tespit ve adaylıklarını bağımsız olarak koyanları tasvip etme işine başlamıştır. Ayrıca Heyet-i Temsiliye birçok kişinin mebusluğa adaylığını kararlaştırmış ve ilgili yerlere isimleri iletilmiştir.⁷⁷ Çorum'da gerçekleştirilen seçimlerde eski İttihatçılardan Abdullah İsmet Bey ile İsmail Kemal Bey seçilmişlerdir.⁷⁸ Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen Çorum mebusları Anadolu millî hareketine olumlu bakmışlardır. Bunun için İstanbul'un Anadolu millî hareketi ile uyum içerisinde olması için çaba göstermişlerdir. Mecliste gerçekleştirilen oylamalarda, verilen takrirlerde ve yaptıkları konuşmalarda bu bağlamdaki tavırlarını açık bir biçimde ortaya koymuşlardır. Bunların yanı sıra Millî Mücadele'nin amaçlarını oluşturan Misak-ı Millî kararlarını da imzalamışlardır.⁷⁹

Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldıktan sonra yaptığı en önemli işlerden birisi 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî'yi kabul etmesi olmuştur. Meclisin gizli oturumunda kabul edilen Misak-ı Millî, 17 Şubat 1920'de kamuoyuna açıklanmıştır.⁸⁰ Bu arada İngilizler

⁷² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 178-185; Amasya Protokolleri hakkında ayrıca bakınız: Faik Reşit Unat, "Amasya Protokolleri", *Tarih Vesikaları*, I/3-18 (Mart 1961), s. 359-365.

⁷³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 282.

⁷⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 295; Heyet-i Temsiliye'nin bundan sonra Ankara'daki çalışmalarını için bakınız: M. Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.

⁷⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 321.

⁷⁶ Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 21.

⁷⁷ Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, s. 224-225.

⁷⁸ Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, s. 296; Sarısan, "Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Çorum Mebusları (1908-1920)", s. 481-486; Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 55.

⁷⁹ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 56.

⁸⁰ Mustafa Budak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Politika*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020, s. 11.

tarafından baskı uygulanması sonucunda Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Bunun ardından Mustafa Kemal Paşa memleketin millî vicdana cevap vermeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini belirterek Saltanat makamına uyarıda bulunmuştur. Ayrıca bir bildiri yayınlayıp Anadolu'daki millî kuruluşlara telgraf çekerek İstanbul üzerinde baskı kurmalarını istemiştir. Bu baskıların etkisi görülmüş ve Padişah Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir. Böylesi bir süreçte İstanbul'a Çorum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Tevfik ve Müftü Ali Efendi ile Belediye Reisi Benderli Nuri Efendi'nin de telgraf çektikleri görülmüştür.⁸¹

Gerek Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî'nin kabul edilmesi ve gerekse o sıralarda gerçekleşen Maraş olayları ya da Akbaş Cephaneliği baskını gibi gelişmeler İtilaf devletlerini rahatsız etmiştir. Bu gelişmeleri bir bütün olarak ele alan İtilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişler ve daha önce 13 Kasım 1918'de gerçekleştirdikleri fiilî işgali resmî işgale dönüştürmüşlerdir.⁸² İtilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ederlerken Son Osmanlı Meclis-i Mebusanını da basmışlar ve bazı mebusları tutuklamışlardır. Yaşanan gelişmeler karşısında 18 Mart 1920'de son defa toplanan meclis bazı üyelerinin tutuklanmasını protesto etmiş ve oybirliğiyle daha güvenli bir tarihte toplanıncaya kadar kendisini feshetmiştir.⁸³

İstanbul'un işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağılması üzerine Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920'de kolordu komutanlıklarına, vilayetlere ve müstakil livalara hitaben bir genelge göndermiş ve Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını duyurmuştur. Yeni bir genel seçimin yapılmasını istemiş ve İstanbul'daki Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerini de bu mecliste yer almaya çağırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu çağrısının ardından yapılan seçim ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelen milletvekillerinin katılımıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır.⁸⁴ Çorum'dan beş milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Bunlar; Kastamonu Defterdarlığı yapmış Hüseyin Ferit Bey, Mülkiye Müfettişi Mehmet Fuat Bey, Dava Vekili Mehmet Haşim Bey, Mecitözü Belediye Başkanı Hasan Sıddık Bey ve Dr. Atıf Bey idiler.⁸⁵

Çorum'dan seçilen bu beş kişiden Dr. Atıf Bey, siyasi kanaatlerine uygun düşmediği gerekçesiyle milletvekilliğinden istifa etmiştir. Sıralamada bu beş kişiden sonra yer alan iki kişi de Dr. Atıf Bey'in yerine mebusluğu kabul etmediklerinden üçüncü sırada bulunan

⁸¹ Yıldırım, *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*, s. 8.

⁸² Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, s. 281-376.

⁸³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 435.

⁸⁴ Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920 - 30 Ekim 1923)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001, s. 16-17.

⁸⁵ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 57; Yıldırım, *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*, 9.

İdadi Öğretmeni ve Sivas Kongresi Çorum delegesi olan Abdurrahman Dursun Bey milletvekili olarak seçilip meclise gönderilmiştir. Bu milletvekillerine 21 Temmuz 1920'de Ankara'ya Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelen Abdullah İsmet Bey de katılmıştır. Böylece Çorum'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekili sayısı altıya yükselmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yer alan İsmail Kemal Bey de Ankara'ya gelerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmak istemişse de hem geç kaldığı hem de katılım süresi sona erdiği için isteği kabul edilmemiştir.⁸⁶

Birinci döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan Çorum milletvekillerinin hemen hepsi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında meydana getirilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu içerisinde bulunmuşlardır. Sadece Dr. Atıf Bey'in istifası ile yerine seçilen Dursun Bey muhalefette bulunan İkinci Grup ile birlikte hareket etmiştir.⁸⁷ Bu esnada Çorum'a Mutasarrıf Vekili olarak Haymana Kaymakamı Cemal Bey tayin edilmiştir. Cemal Bey Çorum'a geldikten bir gün sonra Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Cemal Bey, yaptığı kabul töreninde Çorum halkı ile görüşmüş, meclisin açılmasının önemini bütün ayrıntıları ile anlatmış, ülke açısından birlik ve beraberliğin anlamından bahsetmiş, kazalar ile köylere gönderdiği genelge ve bildirimlerle Millî Mücadele konusunda gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmiştir.⁸⁸ Çorumlular da bu konuda üstlerine düşeni yerine getirmek için gerekli çaba ve gayreti göstermişlerdir.

Hüseyin Ferit Bey, 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. İlk toplantı yılındaki şube seçiminde 1. Şube'nin başkanı olmuştur. Mecliste Maliye, Bütçe, Anayasa, Dışişleri ve Sayıştay komisyonlarında çalışmıştır. 25 Kasım 1920'de Konya ayaklanmasının soruşturmasını yürütmek üzere seçilen kurulda görevlendirilmiştir. 1. Toplantı yılında Maliye Komisyonunun başkanlığını, 2. Toplantı yılında ise Bütçe Komisyonunun sözcülüğünü yürütmüştür. Gerek şube ve gerekse komisyon başkanı olarak 3'ü gizli oturumda olmak üzere 51 kez söz alarak çeşitli hususlarda aydınlatıcı ve açıklayıcı konuşmalar yapmıştır. 4 Kasım 1920 gün ve 47 sayılı, İcra Vekillerinin TBMM Başkanının üyelerden göstereceği adaylar arasından seçilmesi ile 4 Şubat 1922 gün ve 189 sayılı Başkomutanlık Kanunu süresinin üç ay daha uzatılması ve Ankara eski milletvekili Atıf Bey'e vatani hizmet maaşı bağlanması hakkındaki 14 Ekim 1922 gün ve 270 sayılı Kanunlar, arkadaşları ile birlikte yaptığı öneriler üzerine kabul edilmiştir. Hüseyin Ferit Bey Birinci Grupta yer almıştır.⁸⁹

⁸⁶ Yıldırım, I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri), s. 9.

⁸⁷ Yıldırım, I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri), s. 9-10.

⁸⁸ Çorum İl Yıllığı 1967, s. 100; Gülen, İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar, s. 23-24.

⁸⁹ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923, III. Cilt, Basım Yeri Yok: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Basım Yılı Yok, s. 264-265; Hüseyin Ferit (Törümküney) Bey hakkında ayrıca bakınız: TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 21; Ahmet Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 226.

Mehmet Fuat Bey, 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Birinci Meclis'te Anayasa, İçişleri, Maliye ve Bütçe komisyonlarında çalışmıştır. 1. Toplantı yılında Anayasa, Maliye ve Bütçe komisyonlarının sözcülüğünü yürütmüştür. 1'i gizli oturumda olmak üzere kürsüde toplam 58 kez konuşma yapmıştır. Dönem içerisinde Yozgat'ta bulunduğu esnada paratifoza yakalanarak 31 Ağustos 1921'de vefat etmiştir.⁹⁰

Mehmet Haşim Bey, 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Birinci Meclis'te Maliye, Tapu-Kadastro ve Dilekçe komisyonlarında çalışmıştır. 1. Toplantı yılında Dilekçe Komisyonunun katipliğini yürütmüştür. 2'si gizli oturumda olmak üzere kürsüde toplam 44 defa konuşma yapmıştır. 7 kanun önerisi vermiştir.⁹¹

Hasan Sıddık Bey de aynı şekilde 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Birinci Meclis'te Maliye, Bütçe, Tapu ve Kadastro, Mali Kanunlar, İktisat ve İrşad komisyonlarında vazife almıştır. 3. Toplantı yılında İktisat Komisyonunun katipliğini yapmıştır. 4 Aralık 1920'de Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyeliğine seçilmiş ve Birinci Grup içerisinde yer almıştır.⁹²

Abdurrahman Dursun Bey, 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Birinci Meclis'te Millî Eğitim, İrşad, Sağlık ve Bayındırlık komisyonlarında vazife almıştır. 2. Toplantı yılında Bayındırlık Komisyonu katipliği, 3. Toplantı yılında da İrşad Komisyonu sözcülüğü yapmıştır. Dönem içerisinde kürsüde 5'i gizli oturumda 44 konuşma gerçekleştirmiştir. 3 soru, 2 gensoru önergesi ve 2 kanun teklifi vermiştir. İkinci Grup'ta yer almıştır.⁹³

Abdullah İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak başlattığı Millî Mücadele'ye katılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimlerde mebus seçilmiş ve meclise girmiştir. İstanbul'un işgali ve meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna 22 Temmuz 1920'de Çorum milletvekili olarak takdim edilmiştir. Abdullah İsmet Bey, Birinci Meclis'te Tapu ve Kadastro, Mali Kanunlar, İktisat, Bütçe ve Dışişleri komisyonlarında çalışmıştır. 3. Toplantı yılında Bütçe Komisyonunun katipliği görevinde bulunmuş ve dönem içerisinde 14'ü gizli oturumlarda olmak üzere toplam 87 konuşma yapmıştır. Birinci Grup'ta yer almıştır.⁹⁴

⁹⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923*, III. Cilt, s. 266; Mehmet Fuat (Tek) Bey hakkında ayrıca bakınız: *TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950*, s. 21; Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, s. 226.

⁹¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923*, III. Cilt, s. 267-268; Mehmet Haşim (Apaydın) Bey hakkında ayrıca bakınız: *TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950*, s. 21; Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, s. 226.

⁹² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923*, III. Cilt, s. 263; Hasan Sıddık (Mumcu) Bey hakkında ayrıca bakınız: *TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950*, s. 21; Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, s. 226.

⁹³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923*, III. Cilt, s. 261-262; Abdurrahman Dursun (Yalvaç) Bey hakkında ayrıca bakınız: *TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950*, s. 21; Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, s. 225.

⁹⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923*, III. Cilt, s. 259-260; Abdullah İsmet (Eker) Bey hakkında ayrıca bakınız: *TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950*, s. 21; Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, s. 226.

5. Millî Mücadele'nin Askeri ve Toplumsal Gelişmelerinin Çorum'daki Yansımaları

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonraki devrede Millî Mücadele'nin toplumsal ve askeri gelişmelerini Çorum açısından iki noktada ele almak mümkündür. Bu bağlamda Millî Mücadele'nin iki cephesi vardı. Bunlardan biri düşmana karşı yürütülen dış cephesi diğeri içerideki işbirlikçi ve isyancılara karşı yürütülen iç cephesiydi. İçinde bulunulan süreçte bir taraftan Doğu, Güney ve Batı Cephelerinde düşmana karşı mücadele edilirken diğer taraftan da Anadolu içlerinde İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti destekli olarak ortaya çıkan iç isyanlar ve işbirlikçilerle uğraşmıştır. Haliyle bu sırada bölgelerin kendi durumlarına bağlı olarak çıkan birçok iç isyan görülmüştür. Bu çerçevede Pontus Rum İsyanı, Zile İsyanı, Yıldızeli İsyanı, Çapanoğlu İsyanı, Aynacıoğlu İsyanı gibi isyanlar Çorum'da da etkili olmuş ve burada iç güvenlik açısından birtakım sorunlar ortaya çıkarmışlardır.

Çorum'daki Pontusçu faaliyetler hakkında daha önce de kısmen bilgi verilmiş olmakla birlikte özellikle burasının bu tür faaliyetlerin kilit noktası konumunda bulunması ister istemez şehrin durumunu da etkilemiştir. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Samsun'a çıktıktan sonra 24 Mayıs 1919'da Sadaret makamı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine, 5 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne asayiş durumuyla ilgili çektiği telgrafta Pontusçu Rumların Karadeniz Bölgesi'ndeki çetecilik faaliyetlerine etraflı bir şekilde değinmiş, bunların İtilaf devletleri temsilcileri ile ilişki kurduklarını anlatmıştır. Karadeniz Bölgesi'ndeki diğer yerlerle birlikte ekseriyetle Ankara Vilayeti'ne bağlı Çorum Sancağı mülhakatına da tasallut edip katliam ve yağma yaptıklarını söylemiştir.⁹⁵ Pontusçu Rumlar burada etki oluşturmaya çalışırken buna karşılık alınan askeri ve idari tedbirlerle birlikte Çorum halkı da millî birlik ve beraberliğin korunması konusunda üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yapmıştır.⁹⁶

Bu sırada bölgede Pontusçu faaliyetlerin ortadan kaldırılması için çeşitli askerî tedbirler alınması ile birlikte meselenin bir an önce bir neticeye ulaştırılabilmesi ve çalışmaların tek merkezden idare edilebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 9 Aralık 1920'de Nurettin Paşa'nın komutası altında Merkez Ordusu kurulmuştur. Amasya merkez üzere Sivas ve Canik vilayetleri ile Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat mutasarrıflıkları Merkez Ordusu'nun sorumluluk bölgesi içerisine konulmuştur.⁹⁷ Merkez Ordusu kurulduktan sonra bünyesinde oluşturduğu diğer askeri teşkilatlarla birlikte Rum çetelerinin etkisiz hale getirilmesinde ve Merkezî Anadolu'daki eşkiyalık hareketlerinin önlenmesinde büyük bir özveri göstermiştir.⁹⁸ Çorum'da da Merkez

⁹⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 2/4 (Haziran 1953), Vesika No: 64.

⁹⁶ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 20.

⁹⁷ Sinan Miser, "Ortaya Çıkışından Bastırılmasına Kadar Pontus Ayaklanması", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Ocak 2019), s. 90; Merkez Ordusu'nun kuruluşu ve teşkilatlanması hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyan (Koçgiri ve Pontus) Bir Paşa (Nurettin Paşa)*, Ankara: Babil Yayıncılık, 2003, s. 5-54.

⁹⁸ Okur, "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyetler", s. 202.

Ordusu'na bağlı olarak Asayiş Bölüğü, Emniyet Teşkilatı gibi teşkilatlar meydana getirilmiştir. Bunların dışında bir Teşkilat-ı Milliye birimi oluşturulmuştur.⁹⁹ Alınan tedbirler ile Pontusçu faaliyetler ve eşkıyalık hareketleri etkisiz kılınmıştır.

Zile İsyanı, Millî Mücadele döneminde Amasya'dan Yozgat'a, Tokat'tan Alaca ve Çorum'a kadar geniş bir alan üzerinde silahlı ya da silahsız olarak çıkan ayaklanmaların bir parçasıdır¹⁰⁰ ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu millî hareketi karşısı kışkırtmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.¹⁰¹ İsyancıların amacı önce Zile'yi ardından da Çorum ve Yozgat'ı ele geçirip sonra da Kırşehir'i alarak Ankara'ya yürümek ve Ankara'yı ele geçirdiklerinde burada bir hükümet teşkil etmektir. İsyancılar 14 Mayıs 1920'de harekete geçtikten sonra 6 Haziran 1920'de Zile'ye girmişlerdir.¹⁰² Asiler üzerine kuvvet gönderilince bunlar 12 Haziran 1920'de dağılmışlardır. 14 Haziran 1920'de ayaklanma Yozgat'a sıçramıştır.¹⁰³ Ancak Zile ayaklanması 21 Haziran 1920'de bastırılmıştır.¹⁰⁴ Mutasarrıf Cemal Bey'in önlem ve çabaları sonucunda Zile İsyanı Çorum ve çevresinde etkili olamamıştır. İsyan sırasında Çorum Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Nedim ve emrindeki dört jandarma asilerin eline düşüp şehit edilmişlerdir.¹⁰⁵ Çorum ve çevresinde bu sıralarda etkisi görülen bir diğer isyan da Yıldızeli Ayaklanması idi. Çorum Alaca bu isyandan etkilenmiştir.¹⁰⁶

Çapanoğlu İsyanı, Yozgat ve çevresinde etkili olmuş, civar şehirleri de etkilemiştir. Çapanoğulları isyan sırasında Millî Mücadele hareketine Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının İttihat ve Terakki mensubu oldukları iddiasında bulunarak destek vermemişlerdir. Çapanoğullarının bu esnada kendi kuvvet ve kudretlerini devam ettirme düşünceleri de isyana kalkışmalarında önemli bir etken idi. İsyanda etkili olan bir diğer husus da İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadele aleyhinde fetva ve bildiriler yayınlaması olmuştur. Bu genel durumlar ile birlikte etkili olan diğer başka hususlar da Çapanoğullarını Millî Mücadele karşısı bir tavır almaya yöneltmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı 15 Mayıs 1920 de başlayan isyan sonucunda asiler 14 Haziran 1920'de Yozgat'ı ele geçirmişlerdir. İsyan 27 Ağustos 1920 tarihine kadar sürmüştür. Millî Mücadele hareketine karşı ortaya çıkmış ve oldukça etkili olmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni zora sokmuş olan bu isyan ancak üzerlerine kuvvet gönderilmekle bastırılabilmiştir. Çerkez Ethem bu isyanın bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁰⁷

⁹⁹ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 63-64.

¹⁰⁰ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 73.

¹⁰¹ *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 162.

¹⁰² Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 74.

¹⁰³ Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 26.

¹⁰⁴ *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 162.

¹⁰⁵ Ertan, *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*, s. 74.

¹⁰⁶ Kendircioğlu, *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, s. 88-91.

¹⁰⁷ Demokaan Demirel, "Millî Mücadele Döneminde İç İsyanlar: Yozgat Örneği", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/3 (2016), s. 357-359; Çapanoğlu İsyanı hakkında ayrıca bilgi için bakınız: *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 140-158; Ahmet Oğuz, "Yozgat Çapanoğlu İsyanı

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin otoritesine karşı Yozgat merkezli olarak çıkan Çapanoğlu İsyanı Çorum ve çevresini de etkilemiştir. Yozgat merkezinde çıkan bu isyanı örgütleyen Çapanoğulları, buradan başka Mecitözü, Ortaköy, Keskin, Akdağmadeni, Köhne, Çorak, Alaca ve hatta Çorum'un kendi kontrolleri altında bulunması gerektiğini iddia etmişlerdir. İsyancılar ismi geçen yerler içerisinde Alaca'ya ve Sungurlu'ya girmişler ve buralarda isyanın etkileri hissedilmiştir. Ancak Çorum isyan sahasına dahil olmamıştır. Çorum Mutasarrıfı Cemal Bey ile Çorum halkı isyanın bölgelerinde etkili olmaması için birtakım tedbirler almışlardır.¹⁰⁸ Alaca 16 Haziran 1920'de isyancıların eline düştüğünde Çapanoğullarının kuvvetleri Çorum'a 15 km yakınlıktaki köylere kadar girmişlerdir.¹⁰⁹ Ancak Çorum merkezini ele geçirememişlerdir. İsyancılar şehri ele geçirecekleri zaman halktan meydana getirilen milis kuvvetler nöbet tutup savunma hazırlıkları yapmışlardır. Bu şekilde Çapanoğullarının Çorum'a girmesini önlemişlerdir. Çorum halkı yardımlarına gelen Refet Bey'in kuvvetleri ile de ortak hareket ederek Çorum'u korumuştur.¹¹⁰

Çorum ve çevresinde etkili olan bir diğer isyan da Aynacıoğlu İsyanı idi. Devlet idaresindeki hata ve aksaklıklar isyana etki eden sebepler arasında gösterilmiştir.¹¹¹ Aynacıoğulları buldukları bölgede birçok asayiş problemi yaratmakla birlikte özellikle Ankara'da yeni bir güç merkezinin meydana gelmesi karşısında kendi çıkarlarının tehlikeye düşeceğini düşündüklerinden Çapanoğulları gibi TBMM Hükümeti'ne karşı isyan etmişlerdir. Çapanoğlu İsyanı Ankara Hükümeti tarafından bastırıldığında ayaklanmaya katılan grubun dağılması sonucu bunlardan bazıları birleşip Tokat ve Yozgat arasındaki Deveci dağlarında isyan başlatmışlardır. İsyan sırasında Aynacıoğulları Mecitözü ve Sungurlu yönünde Çorum'a doğru ilerlemeye çalışmışlarsa da¹¹² Amasya'da bulunan 3. Kolordu Komutanı Cemil Cahit Bey ile Ankara'dan gönderilen Çolak İbrahim Bey komutasındaki seyyar kuvvetlerin / İkinci Kuvâ-yı Seyyare bölgeye hareketi sonucunda başarılı olamamışlardır.¹¹³ 1920 yılı Kasım ayı sonunda bölgeye gelen kuvvetler kısa sürede duruma hâkim olmuşlar, isyanın elebaşlarını yakalamışlar ve büyük ölçüde karışıklıkları bastırmışlardır.¹¹⁴

Bu isyanlar hangisi olursa olsun hemen hepsi dönemseldir ve birbirleri ile ilgilidirler ve buradaki bütün şehirleri etkilemişlerdir. Özellikle konumu itibari ile önemli bir noktada olan Çorum da ister istemez bu isyanlardan etkilenmiştir. Çorum ortaya çıkan bu

Hakkında Bir Değerlendirme", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11/4 (Aralık 2021), s. 1875-1890.

¹⁰⁸ Yıldırım, *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*, s. 10; Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 27-28.

¹⁰⁹ Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 28.

¹¹⁰ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 20; Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 29-32.

¹¹¹ *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 167.

¹¹² Kendircioğlu, *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, s. 104-105.

¹¹³ Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, s. 21.

¹¹⁴ Kendircioğlu, *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, s. 105.

isyanların merkezi durumunda olmasa da temel hedef noktalarından biri olarak görülmüştür. Bu Pontusçu Rum çeteleri için de değişmemiş, yerel ayaklanmalar için de fark etmemiştir. Çünkü Çorum ele geçirildiğinde isyancılar açısından Ankara yolunda önemli bir hedef ele geçirilmiş olacaktı. Bunun için isyancılar Çorum'un merkezine girememişlerse de onu hedef alıp kıyısından köşesinden dolaşmışlardır. Bazı durumlarda Çorum'un bu isyanlara karşı savunulması için buradaki kuvvetlerin takviye edilmesi gereği duyulmuştur. Zaman zaman da halk kendisi teşkilatlanıp isyancıların Çorum'a girmesine engel olmaya çalışmıştır. Bu hareket tarzında Çorum'daki yerel idarecilerin de büyük katkısı görülmüştür.

Millî Mücadele döneminde diğer askerî gelişmelerin Çorum'daki yansımalarına bakıldığında bu da farklı bir görüntü arz etmektedir. Çorum'da Anadolu millî hareketi karşıtı hareketler ortadan kaldırıldıktan sonra bu daha net ve açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çorum daha ilk başlardan itibaren Anadolu'nun İtilaf devletleri tarafından işgaline sessiz kalmamış ve buna tepki göstermiştir. İzmir örneğinde bu durum açıkça görülmüştür. İtilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiklerinde de bütün yurttaki tepki amaçlı mitingler düzenlenirken bunlardan birisi de 17 Mart 1920'de Çorum'da eğitimci kadınlar tarafından yapılmıştır.¹¹⁵ 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra 30 Nisan 1920'de İskilip'ten Müftü İsmail Hakkı Efendi, Belediye Reisi Ali Bey, Müdafaa-i Milliye Reisi Necmeddin Bey ve azalardan Mustafa, Şükrü, Tahir, Sabri imzaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bir destek telgrafi çekilmiştir. Telgrafta İskilip ahalisinin kuruluşundan itibaren Kuvâ-yı Milliye'nin meşruluğunu takdir ettiği belirtilmiş, Heyet-i Temsiliye kararlarının kabul edildiği ifade edilmiştir. Millî teşkilatın nahiye ve köylere kadar yayılması için çalışılacağı söylenmiştir.¹¹⁶

Bundan sonra da gerek Çorum merkezinden gerekse kazalarından Ankara'ya farklı konularda değişik telgraflar gönderilmiştir. 2 Ocak 1921'de Çorum Mutasarrıfı Cemal Bey tarafından Meclis Başkanlığına çekilen telgrafta, Çorum livasının müstakil olarak idaresine izin verilmesi üzerine liva umumi meclisinin ilk kez olarak bugün özel bir merasimle açıldığı belirtilmiştir. Bu vesileyle milletçe Allah'ın yardımına mazhar olunması için dua edildiği ifade edilmiştir. Millî faziletlerle dolu olup on asra yakın bir zamandan bu yana İslamiyet'in şan ve şerefle yükselmesi için çalışmış, asırlarca doğuda ve batıda bir siyasi amil olmak şerefine üzerine almış olan kahraman Türk milletinin sahip bulunduğu iftihar dolu mazi anlatılmıştır. Harb-i Umumi sonrasında Türklere yönelik olarak girilen imha faaliyetlerine karşı bir taraftan millî hukukun ve millî menfaatlerin muhafazası için şayan-ı şükran bir şekilde mesai harcandığı bu sırada böylesi bir kararın alınmasından dolayı teşekkür edilmiştir. Meclis heyetine liva umumi meclisinin şükranları sunulmuştur.¹¹⁷

¹¹⁵ Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 35; Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 97.

¹¹⁶ Haluk Selvi ve Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020, s. 134.

¹¹⁷ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 134.

Bu tarihten kısa bir zaman sonra Batı cephesinde yeni kurulan düzenli ordu birlikleri ile Yunan ordusunun ilk karşılaşması gerçekleşmiştir. 6-11 Ocak 1921 tarihinde meydana gelen Birinci İnönü Muharebesi'nde Türk ordusu Yunan ordusuna galip gelmiş, bu bütün ülkede büyük bir moral ve motivasyon ortaya çıkarmıştır. Meclise ve yeni kurulan düzenli ordu birliklerine olan güveni arttırmıştır.¹¹⁸ Elde edilen bu başarının ardından Çorum Mebusu Mehmet Haşim Bey 17 Ocak 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne zaferi tebrik ve mücadeleye devam edilmesini tavsiye eden bir telgraf çekmiştir. Mehmet Haşim Bey telgrafında bozguna uğrayıp geri çekilen düşmanın göz açtırılmaksızın takip edilmesini istemiş, hiç ümit edilmedik taşın baş yaracağına hatıra getirilmemiş olduğundan içlerinde Residler, Ethemler ve münafıklar mevcut ise milletin huzurunda idam edilmeleri gerektiğini söylemiştir. Yüce Meclis'in vakar ve mertçe duruşunu şükranla takdir eden Çorum halkının kahraman İsmet Beyefendi ile muhterem Türk askerine selamlarının iletilmesine aracılık etmesi temennisinde bulunmuştur.¹¹⁹

Batı cephesinde 23 Mart - 1 Nisan 1921 tarihlerinde cereyan eden İkinci İnönü Muharebesi'nde Türk ordusunun Yunan ordusuna galip gelmesi de¹²⁰ Çorum'da yankılanmıştır. Zaferin ardından 15 Nisan 1921'de Osmancık Kaymakamı Arif Bey tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bir tebrik telgrafı gönderilmiştir. Telgrafta din düşmanlarına karşı Türkiye'nin tarihî kudretinin yüceltilmesine hizmetten dolayı zat-ı devletleri ve bütün kıtaların komutanları tebrik edilmiş, kahraman Türk askerlerine Cenâb-ı Allah'tan muvaffakiyet ve muzafferiyet temenni edilerek millet uğrunda canlarını feda eden şehitlerin temiz ruhlarına Fatihalar ithaf olunduğu dile getirilmiştir.¹²¹ 10 Temmuz 1921'de başlayıp 25 Temmuz 1921'de Türk ordusunun Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesi ile sonuçlanan Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında da¹²² Çorumlular bu tavırlarını göstermişlerdir. 18 Temmuz 1921'de Yunan taarruzuna karşı duran Türk ordusunun galip gelebilmesi için Çorumlu mektep çocukları, ulema, dervişler, memurlar ve eşraftan meydana gelen binlerce kişi cemaat halinde Şuheyb-i Rumi Hazretleri Türbesi'nin altında bir araya gelmiş ve Türk ordusunun zaferi için kurban kesip dualar etmişlerdir.¹²³

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında Türk ordusu başarı gösteremeyerek Sakarya nehrinin doğusuna çekildikten sonra 5 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Mustafa Kemal Paşa Başkomutan seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Başkomutan seçildikten sonra halkın orduya yardımını sağlamak amacıyla 7 Ağustos 1921'de

¹¹⁸ *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 145-246.

¹¹⁹ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 135.

¹²⁰ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 474.

¹²¹ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 135.

¹²² Firdes Temizgüney, "Kütahya-Eskişehir Muharebeleri", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020, s. 1-2. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kutahya-eskisehir-muharebeleri/?pdf=3523> (Erişim Tarihi: 21.06.2022); Kütahya-Eskişehir Muharebeleri için ayrıca bakınız: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 4 ncü Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1974.

¹²³ Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 98.

Tekalif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Tekalif-i Milliye Emirleri ile yaptığı çağrı ile bütün Anadolu halkı ordunun yardımına koşmuştur.¹²⁴ Tekalif-i Milliye Emirlerinin yayınlandığı günlerin bayram günü olması ülkede ayrı bir hava yaratmıştır. Bu emirlerin yayınlanmasından üç gün sonra Çorum'dan 10 Ağustos 1921'de Mutasarrıf Cemal imzası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ve Heyet-i Vekile Riyasetine bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta Çorum livası milletin istiklal ve kurtuluşu uğruna girilen mukaddes mücadele içinde idrak edilen bayram münasebetiyle tebriklerini arz ve takdim ederken bu mübarek günün büyük zafer ve istiklal bayramına numune olmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz eyler, ifadelerine yer verilmiştir.¹²⁵

Batı cephesinde 23 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen ve Türk ordusunun Yunan ordusuna karşı kesin galibiyeti ile sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi¹²⁶ sırasında da Çorum'dan bir hayli destek ve tebrik telgrafi çekilmiştir. Daha Sakarya Muharebesi başlamadan iki gün önce 21 Ağustos 1921'de Belediye Reisi Nuri Bey, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez Heyeti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bir destek telgrafi gönderilmiştir. Telgrafta hayat ve istiklalimizi imha etmek isteyen alçak düşmanların hain hücumlarını canlarını feda ederek durduran kahraman Türk ordusunu Çorumlular daima saygıyla takdir ve tebrik etmektedir denilmiştir. Kesin zafer elde edilinceye kadar vatan ve milleti azim ve imanla kurtarmak isteyen orduya itimatlarının tam bulunduğu, Çorum halkının ordunun her türlü ihtiyacının karşılanması konusunda büyük bir fedakârlık ve özveri ile çalışmakta olduğu ve asker olanların cephelere koşmakta oldukları söylenilmiştir. Milletin azim ve iradesinin kuvvetiyle harikalar yaratan fedakâr orduya ümit bağladığı belirtilerek kendisine hürmet ve selamlarının iletilmesi istenilmiştir.¹²⁷

Sakarya Meydan Muharebesi'nin başladığı 23 Ağustos 1921 tarihinde Alaca Hüseyinabad kazası ahali adına Müftü Mehmet Tevfik Efendi, Müdafaa-i Hukuk Reisi Asım Bey ve Belediye Reisi Behçet Bey imzası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bir destek telgrafi çekilmiştir. Hüseyinabad'dan çekilen telgrafta, bütün kuvveti ile Türk varlığını imha edip ortadan kaldırmayı amaçlayan melun ve menfur düşmanlar olan Yunan sürülerine karşı mukaddes vazifelerini en iyi biçimde yerine getiren büyük millî orduya şükran ve hürmetlerinin takdim edilmesi istenilmiştir. Alçak düşmana yurt topraklarını

¹²⁴ Mehmet Kayıran, "Tekâlif-i Milliye Emirleri", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020, s. 1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekalif-i-milliyemirleri/?pdf=3337> (Erişim Tarihi: 21.06.2022); Tekalif-i Milliye Emirleri hakkında ayrıca bakınız: Serpil Sürmeli, *Millî Mücadele'de Tekalifi Milliye Emirleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

¹²⁵ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 136.

¹²⁶ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996, s. 47; Sakarya Meydan Muharebesi hakkında ayrıca bakınız: *Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 5 nci Kısım 2 nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekat (14 Eylül - 19 Ekim 1921)*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1973.

¹²⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1921, Numro: 282, s. 2; Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 136.

haram kılıp mezar edecek maddi ve manevi unsurların temini hususunda canlarını ortaya koyup bütün mallarını harcayacakları bildirilmiştir. Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin her teklifini yerine getirmeye hazır buldukları ifade edilmiştir.¹²⁸

1 Eylül 1921'de muharebe devam ederken İskilip'ten Müftü İsmail Hakkı Efendi, Müdafaa-i Hukuk Reisi Necmettin Bey ve Belediye Reisi Ali Bey tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına çekilen destek telgrafında, binlerce halkın, ulema, şeyhler ve memurlardan müteşekkil bir topluluğun Pazar meydanında toplandığı belirtilmiştir. Müftü Efendi tarafından dua yapıldıktan sonra Sivas eski valisi İsmail Kemal Beyefendi ile Savcı Medeni Bey tarafından oldukça etkili nutuklar söylendiği ifade edilmiştir. Alçak Yunan haydutlarının lanetli fikirlerinin milletçe bütünüyle anlaşıldığı ve bazı kararlar alındığı söylenmiştir. Bu kararlarda milletin dini ve millî mukaddesatını imhaya kalkışan zalim, hunhar düşmana hak ettiği cezanın verilmesi gerektiği, Misak-ı Millî'nin teminine kadar millî cihada devamın farz olduğu dile getirilmiştir. Başka türlü kurtuluş çaresi olmadığından milletin ya istiklal ya ölüm parolası ile her türlü fedakarlığı yapmaya hazır bulunduğu sözü verilmiştir. Vazifesini hakkıyla yerine getiren kahraman komutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, mesai arkadaşlarına, mukaddes askerlerine selam ve saygılarının iletilmesi istenilmiştir.¹²⁹

Sungurlu'dan da muharebe günlerinde üst üste üç telgraf çekilmiştir. 11 Eylül 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve matbuata Müftü Mehmet Efendi, Belediye Reisi Hacı Osman Bey, Müdafaa-i Hukuk Reisi Hacı Sadık Bey tarafından gönderilen telgrafta, bütün köyler ve kasaba ahalisinden meydana gelen kalabalıkla hükümet meydanı önünde yapılan büyük bir toplantıda alçak düşmanların kudurmuş tecavüzleri karşısında vatanını büyük bir kahramanlıkla müdafaa eden cesur Türk ordusunun emsalsiz fedakârlığının iftihar ve şükranla yâd edildiği belirtilmiştir. Misak-ı Millî ile belirlenmiş millî gayeler elde edilinceye kadar her türlü fedakârlığın yapılması hususunun tekrar olunduğu ifade edilmiştir. Devam eden müşkül ve kanlı muharebelerde düşmanın kan dökücü taarruzlarını durdurarak millete hakiki bir itimat ve emniyet bahşeden cesur ordunun muhterem komutanları ile subay ve erlerine kaza ahalisinin selam ve şükranlarının arz ve tebliği rica edilmiştir.¹³⁰

Sakarya Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra 17 Eylül 1921'de Sungurlu'dan bütün kaza adına Belediye Reisi Hacı Osman Bey ile Müdafaa-i Hukuk Reisi Hacı Sadık Bey tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta da benzer ifadeler kullanılmıştır. Yirmi bir gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin galibiyeti şerefi ordumuza nasip oldu denilmiştir. Kazanılan

¹²⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Eylül 1921, Numro: 287, s. 2; Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 136-137.

¹²⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1921, Numro: 282, s. 2; Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 137.

¹³⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1921, Numro: 290, s. 2; Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 137-138.

zaferin büyüklüğünden bahisle bu zaferde Mustafa Kemal Paşa'nın rolüne değinilmiştir. En yaşlı zamanlardan başlayıp vatan ve milleti bu kurtuluş günlerine kavuşturan rehberliğinden dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya minnet ve şükran duyguları dile getirilmiştir. Yunanistan'ın bütün silahlı kuvvetlerinden meydana gelen düşman ordusunu vatanın harim-i ismetinde mağlup ve perişan eden Türk ordusunun komuta heyeti ile subay ve askerlerinin tamamına şükranlar sunulmuştur.¹³¹ Sungurlu'dan yine 20 Eylül 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Belediye Reisi Hacı Osman Bey ile Müdafaa-i Hukuk Reisi Hacı Sadık Bey tarafından gönderilen telgrafta da Sakarya Meydan Muharebesi'nde kahraman Türk ordusunun kazandığı parlak ve kesin zaferin bütün memlekette büyük bir sevinç ve heyecan yarattığı belirtilmiştir.¹³²

Yine Çorum merkezinde zaferle birlikte büyük bir heyecan ortaya çıkmış ve hükümet binası önünde toplanan halk tekbirlerle Şuheyb-i Rumi Hazretlerinin kabrine yürümüş ve sonra kışla ziyareti gerçekleştirilmiştir. Her iki yerde de ceza reisi zaferin ulviliğini anlatmıştır. Kışlada Osmanî Mektebi talebesinden Reşat Efendi bir şiir okumuştur. Ardından da bir heyet hastanede yaralı gazileri ziyaret etmiştir. Gece de zafer için kutlamalar yapılmıştır.¹³³

Zaferden sonra Türkiye ve Fransa arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Ankara Antlaşması ile Hatay hariç bugünkü Türkiye - Suriye sınırı tespit edilmiştir.¹³⁴ Antlaşmanın yankıları Çorum'da da hissedilmiştir. 3 Aralık 1921'de Çorum Mutasarrıfı Bahaeddin Bey tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta, Adana'nın anavatana katılması hakkındaki ajans müjdesinin bütün livada sevinçle karşılandığı belirtilmiştir. Halkın mücadele-i millînin her safhasında her an çoğalan büyük başarılar karşısında şükran göstergesi olarak secdelere kapanıp dualar ettiği söylenilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu büyük başarısından dolayı liva namına tebrik edilmiş ve daha büyük başarılar kazanması temennisinde bulunulmuştur.¹³⁵

Adana'nın düşman işgalinden kurtuluşu hakkında Çorum'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başka telgraflar da gönderilmiştir. Belediye Reisi Nuri Bey ile izinli olarak burada bulunan Mebus Abdullah İsmet Bey 4 Aralık 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri telgrafta, Adana'nın düşman işgalinden kurtulacak olmasının mukaddes gayeye ulaşılmasına kesin bir delil olduğunu ifade etmişler ve hem meclisi hem de Türk ordusunu saygı ile selamladıklarını dile getirmişlerdir. Aynı şekilde Kargı nahiyesinde Belediye Reisi Mehmet Bey tarafından 7 Aralık 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

¹³¹ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 138.

¹³² *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Eylül 1921, Numro: 300, s. 2; Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 138.

¹³³ *Çorum Gazetesi*, 19 Eylül 1921, Yıl: 1, Sayı: 21; Abdulkadir Ozulu, *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1925*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Basım Yılı Yok, s. 133-135.

¹³⁴ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 48-60.

¹³⁵ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 139.

yazılan telgrafta da Adana'nın düşman işgalinden kurtuluşu tebrik edilmiştir. Anavatana katılacak olan Adana'da şanlı Türk bayrağının dalgalanması mutluluğu ile coşan Kargı halkının tebriklerinin kabulü istenilmiştir.¹³⁶

İstiklal Harbi döneminde Çorum halkı bundan sonra en büyük heyecanı 26 Ağustos 1922'de başlayıp Yunan ordusuna kesin bir darbe vurulması ertesinde 9 Eylül 1922'de İzmir'in düşman işgalinden kurtulması ile sonuçlanan ve ardından da 18 Eylül 1922'de bütün Batı Anadolu'dan atılması neticesini veren¹³⁷ Büyük Taarruz Harekâtı sırasında yaşamıştır. Büyük Taarruz Harekâtı başladığında Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti tarafından bütün memurin ve fedakâr halkın maddi ve manevi yardımlarına devam etmeleri istenildiğinde Çorum halkı da bu heyecana ortak olmuştur. Memurlar, ulema, şeyhler, eşraf ve esnaf üzerine düşeni yapmaya hazır olduklarını belirtip, tekbir ve dualarla Şuheyb-i Rumi Hazretleri türbesine giderek kurbanlar kesmiş ve ordunun muzafferiyeti için dualar etmişlerdir. İzmir'in işgalden kurtarıldığı haberi buraya ulaştığında Çorum'da mağazalar ve dükkanlar bayraklarla donatılmıştır. Herkes ne yapacağını bilmez bir şekilde kimi bir diğerinin eline sarılmış ve sevinç gözyaşları dökerek şükür secdesine kapanmak üzere camilere koşmuştur. Gece fener alayları düzenlenmiş, ertesi gün davullar çalınmıştır. Meydana teller gerilerek Kral Konstantin, Hacı Anesti ve avenesinin heykelleri yakılmıştır. Samimi tezahüratlarla gösterilere son verilmiştir.¹³⁸

Bu yıllarda Çorumlular bir taraftan düşmanla çarpışmak için yerel birlikler oluşturup cepheye asker gönderirlerken diğer taraftan da at ve binek hayvanları tedarik ederek ordunun hizmetine vermişlerdir. Çorum'da halk tarafından yük hayvanları ile cephe hattına taşıma işi gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Çorum lojistik konusunda önemli bir menzil noktası şeklinde değerlendirilmiştir. Çorumlular Hilal-i Ahmer yararına eğlenceler tertip edip halkı davet ederek Millî Mücadele'ye maddi yardım sağlamaya çalışmışlardır. Halkın savaş hakkında bilgilendirilebilmesi açısından bir oda tesis edilmiştir. Haftanın iki gününde askerde bulunanlara mektup yazılması maksadıyla mektup odası açılmıştır. Açılan hastanelerde yaralı askerlerin tedavileri yapılmıştır. Savaş sırasında cepheye şehit düşenlerin çocuklarının ihtiyaçları karşılanmış, sünnetleri yaptırılmıştır. İlk baştan itibaren bu konularda oldukça hamiyetli bir tavır ortaya koyan Çorum halkı Tekalif-i Milliye Emirleri yayımlandıktan sonra da bu hususta can baş üstüne diyerek vatanperverliğin örnek bir şeklini ortaya koymuştur. Tekalif-i Milliye Emirleri yayımlandığında her kazada birer komisyon kurulmuş ve toplanan yardımlar cepheye ulaştırılmaya çalışılmıştır. Yardımlarından dolayı Çorum halkı tebrik edilmiştir. Halk bu yardımları Büyük Taarruz Harekâtı'nın sonuna kadar da sürdürmüştür.¹³⁹

¹³⁶ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 139.

¹³⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, IV, s. 599, 647-648, 681.

¹³⁸ Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 41-42; Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 100.

¹³⁹ Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 97-113; Gülen, *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*, s. 35-42.

Millî Mücadele dönemine Çorum özelinde bakıldığında Mondros Mütarekesi sonrasında ortaya çıkmaya başlayan işgaller döneminden itibaren millî bir tavır takınıldığı görülmektedir. İzmir'in işgalinde de görüldüğü üzere, Çorum ortaya koyduğu tepki ile Anadolu millî hareketinin yanında olmuştur. Ancak İstanbul Hükümeti'nin etkisi şehirde Müdafaa-i Hukuk yapılanması teşkilini geciktirmiştir. İstanbul Hükümeti'nin etkisi ortadan kalkar kalkmaz da bu yönde önemli adımlar atılmıştır. Çorum'un Millî Mücadele'ye desteği askeri, maddi ve manevi her anlamda olmuştur. Çorum'daki yerel basın da bunu çeşitli açılardan ele alıp Millî Mücadele lehine yayınlar yapmış, bu konuda halka moral ve motivasyon aşılamaya çalışmıştır. Yerel gazete olarak çıkan *Çorum* gazetesi bu dönemde yayınladığı makaleler ve yazılar ile millî birlik ve beraberlik içinde çekilen acıların bir gün sona ereceğini belirtmiş, mutlaka kesin bir zafere ulaşılacağı ve düşmanın vatan topraklarından atılacağı mesajlarını vermiştir. Yazılar içerisinde ortaya konulan heyecanlı ifadeler şehir halkında zafer için bir inanç birliği meydana getirdiği gibi, millî bir bilincin bulunduğunu da ortaya koymuştur.¹⁴⁰ En sonunda da bu inançla nihai zafere ulaşılmıştır. Türk İstiklal Harbi'nde Çorum merkez ve kazalarından 513 asker şehit düşmüştür.¹⁴¹

6. Sonuç

Gerek Birinci Dünya Savaşı gerekse Millî Mücadele döneminde cephe gerisinde kalan Çorum, her iki savaşta da askeri harekâtların desteklenmesinde, insan ve lojistik kaynağı sağlanmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Aynı şekilde ciddi sayıda muhacire ev sahipliği yapan Çorum konumundan dolayı bir sürgün yeri olarak da kullanılmıştır. Millî Mücadele'nin başladığı dönemde Çorum'da başlangıçta en önemli mesele olarak asayiş problemi öne çıkmıştır. Bu sırada Çorum'da geleneksel anlamdaki yerel çeteler ile birlikte Pontusçu Rumların yürüttükleri çetecilik faaliyetleri önemli bir güvenlik sorunu yaratmıştır. Mütareke döneminin zorlu şartlarında Çorum'da varlık gösteren bu çeteler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı dönemde dahi bir süre daha karışıklıklara yol açmışlardır.

Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalayıp Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildiğinde Çorum'da en güçlü yapı olarak İttihat ve Terakkiciler bulunsalar da mütareke ile birlikte Hürriyet ve İtilafçılar güç kazanmaya başlamışlardır. Özellikle Vali Muhittin Paşa'nın Ankara Valisi olarak atanmasından sonra onunla birlikte hareket eden Mutasarrıf Samih Fethi Bey'in de etkisi ile burada millî teşkilatlanmanın oluşmasına engel çıkarmışlardır. Hatta Vali Muhittin Paşa bizzat Çorum'a gelmiş, burada Millî Mücadele karşıtı bazı tedbirler almıştır. Aynı dönemlerde 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Çorum ve çevresine bazı arkadaşlarını mıntika komutanı, mevki komutanı, asker, kalem ve şube reisi gibi vazifeler ile görevlendirerek halkı vatani savunma düşüncesi etrafında toplamaya çalışmıştır.

¹⁴⁰ Ertan, "Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", s. 106.

¹⁴¹ <https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi?page=10&il=%C3%87ORUM&Harp=KURTULU%C5%99E%20SAVA%C5%9E%20%281919-1922%29&Cephe=Tumu&Sinif=Tumu&Rutbe=Tumu> (Erişim Tarihi: 13.11.2022).

Çorum'dan mütareke devresinde İtilaf devletlerinin Anadolu'daki işgallerine karşı da bir tepki yükselmiştir. İzmir'in işgaline karşı özellikle kazalardan başlayarak çeşitli protesto telgrafları gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonra yayımladığı genelgelerle halkın mukavemetini güçlendirip çevre merkezlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasını isterken Çorum'da da bir teşkilat oluşturulmasını talep etmiştir. Amasya Genelgesi'nin yayımlanması sürecinde Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa ile buluşmak ve kendisi ile görüşmek üzere Amasya'ya geldiklerinde de Çorum'dan geçmişler, Ali Fuat Paşa buradaki temasları millî hareketin güç kazanmasını sağlamıştır. Bundan sonra Çorum'da Millî Mücadele'ye yönelik eğilim her geçen gün daha da artmıştır.

Sivas Kongresi toplandığında Çorum'dan kongreye delege gönderilmiş ve kongre heyetine çekilen telgraflarda millî davaya bağlılık bildirilerinde bulunulmuştur. Bundan sonra Çorum'da Anadolu millî hareketi daha hızlı bir şekilde teşkilatlanmış ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması sürecine geçilmiştir. Aynı zamanda Anadolu millî hareketinin çabası ile seçimler yapıp İstanbul'da Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldığında Çorum'dan seçilen mebuslar meclise katılmışlardır. İstanbul'un resmen işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı ile Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında da Çorum yeni mecliste güçlü bir şekilde temsil edilmiştir. Çorum adına meclise katılan milletvekillerinin hemen hepsi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında meydana getirilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu içerisinde yer almışlardır.

Millî Mücadele'nin toplumsal ve askeri gelişmeleri de Çorum'da etkilerini göstermiştir. Bölgede çıkan iç isyanlar Çorum ve çevresinde müessir olmuşlar ve bunların tesirlerinin ortadan kaldırılması için birtakım tedbirler alınmıştır. Diğer taraftan Millî Mücadele'nin askeri gelişmelerinin de Çorum'da yankıları olmuştur. İstanbul İtilaf devletleri tarafından işgal edildiğinde Çorum'dan işgale tepki gösterildiği gibi, Birinci İnönü Muharebesi, İkinci İnönü Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz gibi askerî başarılarından sonra da Çorum'da kutlamalar yapılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tebrik ve destek telgrafları gönderilmiştir. Çorumlular Millî Mücadele'ye verdikleri manevi destekle birlikte maddi destek de sağlamışlardır. Yerel basın bu konuda halkı teşvik etmiş, bu da halkın gelişmelere duyarlılık göstermesinde önemli bir etken olmuştur.

Kaynaklar / References

Hâkimiyet-i Milliye

- Alandağlı, Murat. "Çorum ve Çevresinde Faaliyette Bulunan Ali Murteza Nam-ı Diğer Kör Dede Çetesi". *Bellekten*. 77/278 (Nisan 2013): 183-218.
- Arıburnu, Kemal. *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- Aslan, Yavuz. *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920 - 30 Ekim 1923)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- Atatürk, Kemal. *Nutuk 1919-1927*. Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*. Haz. Ali Sevim - İzzet Öztoprak - Mehmet Akif Tural. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Aydoğan, Erdal. *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
- Balcioglu, Mustafa. *İki İsyân (Koçgiri ve Pontus) Bir Paşa (Nurettin Paşa)*. Ankara: Babil Yayıncılık, 2003.
- Başak, Tolga. *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim - 30 Kasım 1918)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Bozkurt, Abdurrahman. *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.
- Budak, Mustafa. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Politika*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları, 2010.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 - 1923*. C. III. Basım Yeri Yok: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Basım Yılı Yok.
- Çorum İl Yıllığı 1967*. Ankara: Bilgi Basımevi, 1968.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan. "Çorum Vilâyetinin Mülkî Taksimatına Tarihi Kısa Bir Bakış". *Çorumlu*. Yıl: 4, Sayı: 33, 1 İkinci Kânun 942: 4-8.
- Demirel, Ahmet. *İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Demirel, Demokaan. "Millî Mücadele Döneminde İç İsyânlar: Yozgat Örneği". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5/3 (2016): 351-362.
- Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Ertan, Ayfer. *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.
- Gülen, Tuğba. *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015.

Halaçoğlu, Ahmet. "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Çorum'da Bazı Polisiye Olaylar ve Eşkıyalık (1919)". *Karadeniz*. 1/1 (Kış 2008): 126-142.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. 2/4 (Haziran 1953), Vesika No: 64.

<https://corum.ktb.gov.tr/TR-58671/cografya.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

<https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi?page=10&Il=%C3%87ORUM&Harp=KURTULU%C5%9E%20SAVA%C5%9E%20%281919-1922%29&Cephe=Tumu&Sinif=Tumu&Rutbe=Tumu> (Erişim Tarihi: 13.11.2022)

İrâde-i Milliye. Haz. Alim Yıldız, Şeref Boyraz, Ahmet Bozdoğan, Yunus Ayata, Mehmet Ali Şimşek. Sivas: Buruciye Yayınları, 2007.

Karaca, Taha Niyazi. *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. C. IX. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Kayıran, Mehmet. "Tekâlif-i Milliye Emirleri", *Atatürk Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020: 1-6. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekalif-i-milliyemirleri/?pdf=3337> (Erişim Tarihi: 21.06.2022).

Kendircioğlu, Derya. *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Millî Egemenlik Belgeleri. Der. Sefer Yazıcı. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.

Miser, Sinan. "Ortaya Çıkışından Bastırılmasına Kadar Pontus Ayaklanması". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 1/1 (Ocak 2019): 81-96.

Oğuz, Ahmet. "Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 11/4 (Aralık 2021): 1875-1890.

Okur, Mehmet. "Karadeniz Bölgesi'nde Millî Mücadele'nin Örgütlenmesi: Sivil ve Askeri Teşkilatlanmalar". *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 6/10 (2020): 191-214.

Okur, Mehmet. "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyetler". *Karadeniz Araştırmaları*. 14/14 (Nisan 2007): 1-28.

Ozulu, Abdulkadir. *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1925*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Basım Yılı Yok.

Özgül, M. Cemil. *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.

Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945). Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 2005.

Sakallı, Bayram. *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. III. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.

- Sarıkoçuncu, Ali. *Millî Mücadele’de Din Adamları*, C. I. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Sarısamam, Sadık. “Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Çorum Mebusları (1908-1920)”. *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler) 01-03 Ekim 2004*. Çorum: 2006: 443-481.
- Selvi, Haluk ve Cırık, Bülent. *Millî Mücadele’de TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.
- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Soysal, İsmail. *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Sürmeli, Serpil. *Millî Mücadele’de Tekalifi Milliye Emirleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- Şaşmaz, Hasan Çağrı. “İdari Yapılanmalara Karşı Hukuki Düzenlemeler”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 5/1 (2022): 53-72.
- Şaşmaz, Musa. *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)*. C. V. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Şener, Mahmut. *Çorum Mebusu İsmet Bey’in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- TBMM Albümü 1920-2010 / 1. Cilt 1920-1950*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Temizgüney, Firdes. “Kütahya-Eskişehir Muharebeleri”. *Atatürk Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2020: 1-3. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kutahya-eskisehir-muharebeleri/?pdf=3523> (Erişim Tarihi: 21.06.2022).
- Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 4 ncü Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*. Ankara: Gnkur. Basımevi, 1974.
- Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 5 nci Kısım 2 nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekat (14 Eylül - 19 Ekim 1921)*. Ankara: Gnkur. Basımevi, 1973.
- Türk İstiklâl Harbi VI nci Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*. Ankara: Gnkur. Basımevi, 1974.
- Unat, Faik Reşit. “Amasya Protokolleri”. *Tarih Vesikaları*. I/3-18 (Mart 1961): 359-365.
- Yıldırım, Hatice. *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ | Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi |
huseyinkaleml[at]gmail.com | ORCID 0000-0003-4522-7009**

Hüseyin Kalemlî, Erzurum ili Tortum ilçesinde dünyaya geldi. 2005 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini, 2013 yılında aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. 2009 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlük Merkezi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı olarak çalışmaya başladı. 2014 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalına Yardımcı Doçent olarak atandı. 2019 yılında Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi alanında Doçentlik unvanını aldı. 2014-2015, 2022-2023 yıllarında Fen Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcılığı, 2017-2023 yıllarında Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerini yürüttü. Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele dönemi, Cumhuriyet dönemi siyasi ve sosyal konuları üzerine çalışmalarını bulunmaktadır.

**Assoc. Prof. Dr. Hüseyin KALEMLİ | Nevşehir Hacı Bektaş Veli University |
huseyinkaleml[at]gmail.com | ORCID 0000-0003-4522-7009**

Hüseyin Kalemlî was born in Tortum, Erzurum. He completed his undergraduate education at Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History in 2005, and his doctorate at the branch of History of the Republic of Türkiye, Institute of Social Sciences at the same university in 2013. In 2009, he started working as an Ataturk Principles and Revolution History Lecturer at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Rectorate Center, Atatürk Principles and Revolution History Department. In 2014, he was appointed as an Assistant Professor at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in the branch of History of the Republic of Türkiye. In 2019, he received the title of Associate Professor in the field of Ataturk's Principles and Republic History. He served as deputy dean of the Faculty of Arts and Sciences in 2014-2015, 2022-2023, head of the Department of Atatürk's Principles and History of Revolution in 2017-2023, and member of the Board of Directors of the Institute of Social Sciences. He has studies on the First World War, the National Struggle period and the political and social issues of Republic period.